

Václav Drška

Praha

Divisio legitima

K stabilizaci „dilčích“ království franské říše ve druhé polovině 6. století

Problematika vytváření sociálně politických struktur raně středověké společnosti patří mezi dlouhodobě diskutované otázky medievisťiky¹. Po rozpadu pozdně antického římského impéria na západě Evropy se tzv. *gentilismus* stal rozhodujícím faktorem a zároveň základem dlouhodobého procesu formování nadkmenových společenství. Z tohoto hlediska se jako podstatný jeví i „franský“ příspěvek. Zcela specifickým rysem ve srovnání s ostatními tehdejšími germánskými královstvími se však v tomto případě stal trvale působící faktor dělení říše mezi jednotlivé příslušníky vládnoucího rodu. Uvedený jev nemá jinde obdobu, představoval jistě i zátěž pro stabilitu regna, současně ale nelze přehlédnout, že se neustále opakující *divisiones* staly i klíčovými okamžiky, jež formativním i transformačním způsobem ovlivňovaly sociálně politické vazby říše a tím i podobu *gens Francorum*. Toto poznání nabývá na důležitosti zejména proto, že všestranný odkaz

¹ Literatura k této problematice je dnes nesmírně široká. V námi sledované souvislosti upozorňuji především na dva sborníky zásadního významu, kde je možné vyhledat i odkazy na starší koncepce: *Nationes: Historische und philologische Untersuchungen der europäischen Nationen im Mittelalter*. Hg. von H. Beumann und W. Schröder. Bd. I. *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter. Ergebnisse der Maburger Rundgespräche 1972–1975*. Hg. H. Beumann und W. Schröder. Sigmaringen 1978 a *Nationes: Historische und philologische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter*. Hg. H. Beumann und W. Schröder. Bd. 5. *Frühmittelalterliche Ethnogenese im Alpenraum*. Hg. H. Beumann und W. Schröder. Sigmaringen 1985.

meroveovského i karlovského království pro další západoevropský vývoj je mimo diskusi.

K prvnímu dělení došlo již v listopadu 511, tedy ihned po smrti zakladatele franské moci v Galii Chlodvíka I. *Regnum Francorum* se v podstatě stalo kondominiem čtyř králových synů, z nichž každému byl vytvořen vlastní díl. Vzhledem k lakoničnosti soudobých zpravodajů je možno s jistotou pouze konstatovat, že zvolené východisko bylo politickým kompromisem přijatým ad hoc, navíc provedeným způsobem, jenž neměl žádnou oporu v dosavadní franské tradici. Víme rovněž, že hlavní zásadou, kterou se separace řídily, byla „rovnost“² jednotlivých částí. Právě tento obrat je však velmi obtížně interpretovatelný. Zdá se však účelným chápat pod ním nikoliv „územní“ paritu, ale rovnocennou pozici Chlodvíkových synů při vypořádávání personálních vztahů vůči nobilitě říše a proces dělení chápat jako řízenou secesi jednotlivých družin okolo nových králů³. V každém případě se toto řešení stalo minulostí na konci vlády posledního Chlodvíkova syna Chlotara I., jemuž se říši podařilo opět sjednotit. V prosinci 561 zemřel i on a jako jeho otec zanechal po sobě čtyři syny, kteří si mezi sebe znovu rozdělili království.

Touto základní podmínkou již byla předem dána elementární podobnost s rokem 511, což někdy vyvolává dojem, že separace na sebe úzce navazovaly⁴. Srovnáme-li však oba okamžiky a vezmeme-li v úvahu dobové souvislosti, vystupují do popředí i některé rozdíly. Kronikářské záznamy v tomto případě nevykazují žádné podstatné odlišnosti, takže za výchozí lze vzít informaci Řehoře z Tours⁵. Podle ní — a všech

² Gregorii Episcopi Turonensis *Historia Francorum*. Ed. W. Arndt (MGH SS rer. Mer. I, 1.). Hannover 1883 (cit. dále: Gregorius. *Historia*), III.1., s. 109: „Defuncto igitur Chlodovecho rege, quatuor filii eius, id est Theudoricus, Chlodomeris, Childebertus, atque Chlothacharius regum eius accipiunt et inter se aequa lantia dividunt.”

³ Tradiční, územní princip a jeho odůvodnění v úplnosti přináší i s odkazy na starší literaturu E. Ewig: *Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511–613)*. In: *Spätantikes und fränkisches Gallien. Gesammelte Schriften (1952–1973)*. Beihefte der Francia Bd. 3/1. Hg. H. Atsma. München 1976, s. 114 an. a srov. též: *Die Merowinger und das Frankenreich*. Stuttgart–Berlin–Köln 1997, s. 31 an. Přidrží se ho i R. Schneider: *Königswahl und Königserhebung im Frühmittelalter. Untersuchungen zur Herrschaftsnachfolge bei der Langobarden und Merowinger (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 3)*. Stuttgart 1972, s. 73. Možnosti naznačené odlišné interpretace viz V. Drška: *Erfolg oder Krise des fränkischen Königreichs?* In: *Prague Papers on History of International Relations*. Praha 2000, s. 5 an.

⁴ Srv. E. Ewig: *Merowinger...*, s. 41; též: *Teilungen...*, s. 136, kde se připouští pouze „technické“ odlišnosti dané geograficky změněnou podobou říše.

⁵ Gregorius, *Historia...*, IV.22., s. 158 an: „Chilpericus vero post patris funera thesaurus qui in villa Brannacum erant congregati, accepit, et ad Francos utiliores petiit, ipsusque muneribus mollitus sibi subdidit. Ex mox Parisios ingreditur, sedemque

ostatních zmíněných podání — se nejprve zmocnil Chilperich královského pokladu, uloženého v Berny. Pomocí štědrých darů si naklonil nejvlivnější velmože (*Franci utiliores*) a obsadil Paříž. Situace, k níž došlo před padesáti lety, se tedy opakovat neměla. Překvapení, jež nachystal sourozencům, znepokojuje i dnes: představovalo dělení říše již samozřejmý úzus, anebo existovala, přinejmenším pro některé členy dynastie, i jiná, rovnocenná řešení? Řehoř označuje konečný výsledek jako *divisio legitima*. Není však zcela jasné, co tímto obratem sledoval: mohla to být spravedlnost ve smyslu prosazení tradicí daných principů, stejně jako respekt k aktuálnímu rozložení politických sil, jak mezi syny zesnulého krále, tak mezi dynastií jako celkem a různými seskupeními říšské nobility navzájem.

Východisko přijaté po Chlodvíkově smrti se sice s odstupem staletí jeví jako mimořádně silný precedens, je ovšem sporné, zda ho tak chápali i přímí aktéři dění, či spíše viděli v učiněném rozhodnutí jedinou možnost, jak se vypořádat s realitou, která se ještě nedávno vymykala jejich představám. Navíc je třeba počítat i s vlivem sociálních a politických změn, které v následujících desetiletích poznamely výrazným způsobem podobu raného meroveovského království. Nesporným zůstal hlavní efekt prvního dělení: udržení spolupráce všech příslušníků vládnoucího rodu. Prokázala to hned první akce Clotildiných potomků — zásah proti burgundskému Sigismundovi, končící nakonec likvidací království a jeho začleněním do franské říše. Chlodomer, Childebert i Chlotar postupovali jednotně a nevlastní bratr Theuderich, manžel burgundské princezny Suavegoty, pro něhož bylo z dynastických ohledů delikátní zúčastnit se rovněž, zachoval neutralitu a soustředil se na prosazování svých zájmů v Durynsku. Zde ho pak později podpořil Chlotar⁶. V počátečních letech bratrského kondomina tedy byly eliminovány vnitřní spory ve prospěch další expanze. *Regnum Francorum* se dále rozšiřovalo, což bezpochyby posilovalo prestiž a charisma dynastie a současně tu zatím

Childeberthi regis occupat; sed non diu hoc ei licuit possedere; nam coniuncti fratres eius eum exinde repulerunt, et sic inter se hi quatuor, id est Charibertus, Gunthramnus, Chilpericus, atque Sigibertus, divisionem legitimam faciunt. Deditque sors Charibertum regnum Childeberty, sedemque habere Parisius, Gunthramno vero regnum Chlodomeris ac tenere sedem Aurilianensem, Chilperico vero regnum Chlothari patris eius, cathedramque Sessionas habere; Sygibertho quoque regnum Theoderici sedemque habere Rhemensem". Srov. *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. cum Continuationibus*. Ed. B. Krusch (MGH SS rer. Mer. II). Hannover 1888 (cit. dále: *Fredegarius, Chronica*). III.55., s. 107 a *Liber Historiae Francorum*. Ed. B. Krusch (MGH SS II). Hannover 1888 (cit. dále: *Liber Historiae*), 29., s. 289.

⁶ Srov. Gregorius, *Historia*, III.6., s. 112 an. a III.7., s. 114 an.

nevznikal prostor, na kterém by se výrazněji uplatnily parciální požadavky velmožů, jež by mohly ohrozit dominanci meroveovských králů.

Uvedené rozložení sil se potvrdilo hned při první úpravě dílčích království. V burgundské válce padl roku 524 Chlodomer. Protože zanechal po sobě pouze tři nezletilé syny, ocitl se další osud jeho dílu v rukou jejich strýců. Pouze trvající Clotildina autorita a na druhé straně nutnost dokončit podmanění dosud vizigótských enkláv na jihu Galie vedly k prozatímnímu odložení tohoto problému. Řešení přišlo patrně na jaře 532 a jeho iniciátorem se stal Childebert, jenž přesvědčil Chlotara o nutnosti synovce fyzicky likvidovat a rozdělit si rovným dílem království zemřelého bratra⁷.

Byl tak vlastně zahájen proces opětovného sjednocování, jenž současně vyvolává několik otázek. Především vystoupilo do popředí, že striktní hájení sálských dědických principů, jejichž zastánkyní byla královna-vdova Clotilda⁸, nebylo z politických důvodů únosné, protože by vedlo k nekontrolovatelnému tříštění centrální moci. Důležitější je však skutečnost, že vypořádání s Chlodomerovými syny proběhlo bez výraznější asistence Theudericha a podle všeho i bez aktivnější spoluúčasti franské nobility. Pasivita nejstaršího Chlodvíkova syna je vysvětlitelná hned z několika důvodů. Je možné, že nejstarší Meroveovec považoval vzhledem k charakteru dělení z roku 511 celou věc za vnitřní záležitost Clotildiných synů. Navíc byl s Childebtem spojen vzájemnou dohodou⁹, která mu dávala naději, že jeho království nebude vystaveno tlaku souseda, a jeho již dospělý potomek tak bude moci nerušeně převzít vládu.

Naproti tomu je pasivita nobility překvapující, i když jen do jisté míry. Byla aktivní po Chlodvíkově smrti a máme po ruce další informace o tom, že jinak do politického dění zasahovala. Tak během

⁷ Podle Řehoře z Tours (*Historia*, III.18., s. 126 an.) Childebert, „videns... quod mater sua filios Chlodomeris... unico affectu diligeret“, poslal za bratrem, aby se poradili o osudu synovců a „regnum germani nostri inter nosmet ipsos aequalitate habita dividatur...“.

⁸ K tomu W. Bleiber: *Das Frankenreich der Merowinger*. Berlin 1988, s. 80 an.

⁹ Gregorius, *Historia*, III.15., s. 122: „Theudoricus vero et Childeburtus foedus inierunt, et dato sibi sacramento, ut nullus contra alium moveretur, obsedes ad invicem acciperunt, quo facilius firmarentur quae fuerant dicta.“ To však neznamenal, že by Theuderich nezískal žádný podíl z Chlodomerova dědictví. E. Ewig: *Teilungen...*, s. 128 an. hovoří o Sens, Troyes a Auxerre, nezmiňuje však podíl tohoto krále ve své syntéze o meroveovské říši (srov. *Merowinger...*, s. 35). V obecné rovině se pro územní zisk Theudericha vyslovuje i R. Schneider: *Königswahl...*, s. 75. Není patrně sporu o tom, že Theuderich nakonec z Chlodomerovy smrti profitoval rovněž. Je ovšem otázkou, zda to skutečně bylo již při vypořádávání mezi Childebtem a Chlotarem, anebo později při jiné příležitosti.

Theuderichových bojů v Durynsku vyzval okolo roku 530 auvergneský optimát bezpochyby galořímského původu, Arcadius, Childeberta, aby převzal pod svou moc toto území¹⁰. Jednal sice údajně pod vlivem mylných zpráv, že dosavadní vládce zemřel, přesto však přehlížel nárok zletilého Theudeberta. Ještě ostřejší průběh měl konflikt mezi Theuderichem a jeho nobilitou asi o tři roky později, který hrozil přerůst až v otevřenou vzpouru¹¹. Ve všech těchto případech však velmoži upřednostrovali nástupnictví některého ze sourozenců, nikoliv však ale jejich nezletilých dětí¹². Situace kolem Chlodomerových dědiců tedy pro ně představovala v jistém smyslu novum, proto nakonec nebránili tradičnímu postupu. Události okolo Theudebertova převzetí trůnu však dostatečně přesvědčují o tom, že dokázali jednat i jinak¹³.

Již v první generaci Meroveovců tak bylo zřejmé, že se princip dělení říše dostane do úzkého vztahu s možnými formami nástupnictví, a to bylo pole, na kterém aristokracie mohla uplatnit své zájmy a prosadit tradici daný vliv. Jako základní tu působila skutečnost, že v meroveovské době rozhodoval o dědickém nároku na trůn především úzus, tradice nebo okamžité rozložení mocenských sil v meroveovském rodu, nikoliv ale uzavřený a právně fixovaný řád. Charismatická dynastie¹⁴ a její mocenské zajištění, uskutečněné Chlodví-

¹⁰ Gregorius, *Historia*, III. 9., s. 116: „Cum autem adhuc Theudoricus in Thorin-giam esset, Arvernus sonuit, eum interfectum fuisse. Archadius quoque, unus ex senatoribus Arvernus, Childebertum invitat, ut regionem illam deberet accipere.”

¹¹ Tamtéž, III.11., s. 118: „Post haec Chlothacharius et Childebertus Burgundia petere destinant. Convocatusque Theudericus, in solatio eorum ire noluit. Francie vero qui ad eum aspiciebant, dixerunt: »Si cum fratribus tuis in Burgundiam ire dispexeris, te relinquimus et illos satius sequi praeoptamus.«”

¹² E. Ewig: *Studien zur merowingischen Dynastie*. In: *FmS* 8 (1974), s. 21 an. udává jako obecnou hranici zletilosti 7 let, ovšem jen ve smyslu možnosti provést akt nastolení panovníka jako konstitutivní. Samostatná vláda však byla možná až od hranice 15 let.

¹³ Gregorius, III.23., s. 131. R. Schneider: *Königswahl...*, s. 74 an. upozorňuje, že nástupnické právo legitimních synů po otci bylo vždy reálné: „Hier liegt... ein hervorragendes Beispiel für die Kraft des Eintrittsrechts vor, dessen Anwalt vor allem eine Frau ist, während das sog. Anwachsungsrecht der Brüder erst zum Zuge kommt, nachdem durch brutale Machentscheidung die Eintrittsberechtigten beseitigt worden sind.” Na druhé straně je ale snadno představitelné, že hájit nároky zejména nezletilých potomků bylo pro velmože prozatím riskantním postupem.

¹⁴ K tomu F.-R. Erkens: *Divisio legitima und unitas imperii. Teilungspraxis und Einheitsstreben im Frankenreich*. In: *DA für Erforschung des MA* 52 (1996), s. 437: Patrně tedy jako pozůstatek sakrálního království germánského typu rané dějinné doby „be-saßen die Merowinger daher doch zweifellos eine herausgehobene, mit magischer Aus-strahlung verbundene Sonderstellung im fränkischen Stammesverband, die im Einklang mit der salischen Erbordnung ihr Herrschaft garantierte und in zunehmenden

kovou sjednocovací politikou na straně jedné, a právní zvyklosti na straně druhé vedly k tomu, že vládnout na tomto základě teoreticky mohli všichni legitimní příslušníci dynastie; za určitých okolností dokonce i potomci nelegitimní. Důsledkem této praxe muselo být ovšem oslabení každého konkrétního práva panovat: prezentovalo se pouze formou nároku, jenž musel být nejprve reálně prosazen — a na toto úskalí narážila již Clotilda, střežící zájmy svých vnuků. Protichůdně působící tendence rychle vyústily v brutální střety mezi strýci a synovci, kteří proti sobě stavěli vzájemně si konkurující dědická práva po bratrech, respektive po otcích¹⁵. V raných dobách říše nobilita respektovala bez výhrad tento stav, což se odráželo v oslabení staršího volebního principu¹⁶.

Maße durch Rezeption und Ausgestaltung der christlichen Königsideologie abgesichert wurde." Též E. Hubrich, c. d., s. 16 se vyslovuje podobně: „[...] nur der männliche Merowinger, für welchen außer der Zugehörigkeit zum Königshause noch gewisse andere Voraussetzungen zu trafen, hatte einen rechtlich anerkannten Anspruch auf die Königswürde." Současně je však přesvědčen o tom, že až do roku 613 neexistovalo pole pro volitelnost a tedy pro uplatnění zájmů franské nobility (tamtéž, s. 29 an.). K nárokům nelegitimních Meroveovců viz W. Sickel: *Das Thronfolgerecht der unehelichen Karolinger*. In: *Königswahl und Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit. Wege der Forschung*. Bd. 247. Darmstadt 1975, s. 106.

¹⁵ V německé odborné literatuře tzv. „právo převzetí“ („Anwaschungsrecht“), kdy po smrti jednoho z bratrů si jeho díl rozdělili zbývající. Proti tomuto principu stálo „právo nástupu“ potomků zesnulého, tzv. „Entrittsrecht“. Viz např. R. Schneider: *Die Einheit des Frankenreiches und das Teilungsprinzip*. In: *Lotharingia — eine europäische Kernlandschaft um das Jahr 1000 (Veröffentlichungen der Kommission der saarlandischen Landesgeschichte 26)*. Saarbrücken 1995, s. 17; týž: *Königswahl...*, s. 251 an.

¹⁶ E. Hubrich: *Fränkisches Wahl- und Erbkönigtum zur Merowingerzeit*. In: *Königswahl und Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit. Wege der Forschung*. Bd. 247. Darmstadt 1975, s. 29 an. Meroveovská říše však nikdy nepředstavovala čisté „dědičné“ království. Nárok plynoucí z příslušnosti k rodu byl doplňován vždy konsensuálním jednáním šlechty. Oba principy se vzájemně podporovaly a nestály v protikladu. Viz k tomu H. Mitteis: *Krise des deutschen Königswahlrechts*. München 1950 (SB d. Bayerischen Akademie d. Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 8), s. 21 an. Jinou otázkou je, od kdy se v meroveovském království volba prosazovala jako konstitutivní akt. Pohled odborné literatury tu varíuje a jednotlivé názory se zpravidla odvíjejí od toho, co se považuje za jednotlivé součásti tohoto procesu a jakým způsobem jsou interpretovány. Přehledně viz U. Eckardt: *Untersuchungen zur Form und Function der Treueidleistung im merowingischen Frankenreich*. Diss. Marburg 1974, s. 11 an. Podle W. Sickel: *Die merowingische Volksversammlung*. In: *MIÖG Ergbd. 2* (1888), s. 329 an. nelze o „volbě“ mluvit již v případě Childerichově. Jinak viděl celou situaci L. Schmidt: *Aus den Anfängen des safränkischen Königtums*. In: *Klio 34, NF 16* (1942), s. 315, považující ještě nástup Chlodvíka za „einen Einsetzungsakt des Volkes“. Moderní literatura tento problém poněkud odsunula do pozadí, když právem odmítá vidět ostrý protiklad mezi „volbou“ a nárokem k vládě daným příslušností k *stirps regia*. Viz F. Kern: *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter. Zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*. Darmstadt 1954, s. 13 an. a 248 an.

Jedině v tomto smyslu lze snad hovořit o postupující patrimonializaci království Meroveovci. Je však třeba mít na paměti její dvě hlavní omezení. Na principech Sálského práva jí bylo sotva možné dosáhnout v úplnosti, neboť *regnum* se nedalo nikdy ztotožnit s alodiálním vlastnictvím jedince; spíše se jevílo jako ideální hodnota, jejíž obsah se utvářel komplexně: patřila do něho stejně jistě Franky ovládaná zem, jako meroveovské thesaury, kontrolované jednotlivými králi v dílčích říších, či personální vazby nobility a svobodných k jejich vládcům. Nad tím vším pak stálo vědomí základní jednoty, zajišťované především existencí *stirps regia*¹⁷. Chápat exkluzivní dědické právo synů (bratrů) po otci pouze jako soukromoprávní nárok je při tomto úhlu pohledu stěží možné; už proto, že nejednoznačná je i dikce samotného kodexu. Obvykle se argumentuje¹⁸ především 6. paragrafem 59. hlavy Sálského paktu¹⁹. Nepředstavovalo-li ale *regnum* pouhý druh osobního vlastnictví, ale souhrn hierarchizovaných právních nároků a charismatických hodnot, potom bylo stejně tak možné uplatnit i 62. hlavu, připouštějící ve svých dvou prvních paragrafech odškodnění i bratrů zemřelého a dalších příbuzných a to i v ženské linii v případě usmrcení otce²⁰. Aspirace strýců mohly být proto stejně legitimní jako nároky jejich synovců. Franská nobilita si to pochopitelně uvědomovala a její rozhodování, na čí stranu se přidat, se tak nikdy nedalo jednoznačně předem určit; v každém případě však mu nešlo upřít legální základ. Zůstala proto vlivným faktorem, a tato skutečnost představovala druhou limitu patrimonializačního procesu.

Dynastie se tedy sice stala rozhodující silou ve smyslu základní podmínky trvalosti franského království, aristokracie však nebyla nikdy ze spoluúčasti na rozhodování vyloučena. Její role byla oslabena v prvních letech po Chlodvíkově smrti, tak jak se ale od třicátých let zvyšovalo napětí mezi bratry, rozšiřoval se i prostor pro její politické ambice. Na druhé straně lze ovšem z kronikářských záznamů vyčíst

¹⁷ A to nebereme v úvahu zcela samostatnou kapitolu představující problém vlivu anticko-křesťanské státní ideologie, jejímž nositelem byl bezpochyby především klérus. Pokud jde o meroveovské poklady, upozornil R. Schneider: *Königswahl...*, s. 242 an. na fakt, že i ty byly pravděpodobně pod díčí kontrolou nobility.

¹⁸ Tamtéž, s. 30.

¹⁹ *Lex Salica 100 Titel-Text*. Hg. K. A. Eckhardt. Weimar 1953 (= *Germanenrechte Neue Folge*, Abt. Westgermanisches Recht) (cit. dále: *Lex Salica 100 Titel-Text*), XCIII. De alodis § 6, s. 234: „De terra vero Salica nulla in muliere hereditatis transeat porcio, sed ad virili sexus tota terra proprietatis sue possedeant.”

²⁰ *Lex Salica 100 Titel-Text*, LXXIII De compositione homicidii, s. 194: „Si quis cuiuscumque pater occisus fuerit, medietatem compositionis filii collegant, et illa alia medietate, qui propinquioris sunt tam de patre quam de matre, dividant.”

i jakousi opatrnost hlavních protagonistů vládnoucího rodu a snahu udržet vzájemné spory na přijatelné úrovni. Jsme tu sice kontaktováni informacemi ovlivněnými v první řadě tradicí, či aktuální intencí pisatelů, a jejich interpretace je proto pochopitelně nesnadná; v každém případě však všichni shodně považovali válku mezi králi v první generaci za zcela mimořádný exces²¹. V této souvislosti není od věci zmínit vzpouru syna Chlotara I. Chramna, která je však významnou i jinak.

Chramn si okolo roku 555 vytvořil vlastní dvůr v Clermontu a postupně se snažil vést i samostatnou politiku, opíraje se o spojenectví se svým strýcem Childebtem. Zasáhnout proti němu měli na otcův příkaz jeho bratři Charibert a Guntram. Přestože se jednalo o dosud bezprecedentní situaci, oba dva se s ním snažili nejprve vyjednávat: Chlotar totiž právě válčil v Sasku a Chramnova pozice byla vzhledem k dohodě se strýcem silná²². Pro Fredegara se dokonce jednalo o natolik delikátní situaci, že nechal obě vojska rozdělit bouří, aby nemusel otevřeně přiznat obtíže centrální moci²³. Teprve Childebterova smrt na konci roku 558 přinesla Chlotarovi konečně možnost vzpouru potlačit. Nekompromisní krutost, s níž se pak otec vypořádal se synem a jeho rodinou²⁴, dostatečně vypovídá o vážnosti celé situace — *bellum civile*, v němž by mohlo dojít k dalšímu oslabení meroveovské prestiže, se však podařilo ještě zažehnat.

Chramn však bezpochyby dosáhl svého postavení jedině v součinnosti v auvergueskou aristokracií. Oblast Clermontu představovala slabinu již pro Theudericha a podle všeho vždy inklinovala k Childebterovi. Vůdce vzpourey z roku 530 Arcadius také skončil v exilu pod jeho ochranou v Bourges²⁵. Víme rovněž, že Chlotar sem svého později odbojného syna sám vyslal²⁶. Stalo se tak kolem roku 555, krátce poté co po smrti krále Theodovalda konečně převzal bývalou Theuderichovu říši, popřípadě obě události probíhaly současně. Není těžké si

²¹ Gregorius, *Historia*, III.28., s. 132 an.: „Childebertus autem et Theudebertus commoventes exercitum, contra Chlothacharium ire disponunt. ...Sed et Chrodechildis regina haec audiens, beati Martini sepulcrum adiit,... orans ne inter filios suos bellum civile consurgeret.”

²² Tamtéž, IV.18., s. 152 an.

²³ Fredegarius, *Chronica*, III.52., s. 107: „Airibertus et Guntramnus iusso patris cum exercito contra Chramnum dirigunt, sed divino noto temperatae cum gravi coruscatione exorta a prilio separantur.”

²⁴ Gregorius, *Historia*, IV.20., s. 157.

²⁵ Tamtéž, III.12., s.118.

²⁶ Tamtéž, IV.9., s. 147: „Qui paulatim decicens, septimo regni sui anno mortuos est [Theodobaldus], regnumque eius Chlothacharius rex accepit,... dirigensque Arvernus Chramnum filium suum.”

představit, že panovník, jenž právě stál před nepříjemnou válkou se Sasy, se takto snažil zamezit případným odstředivým tendencím v této oblasti a současně si vstřícným gestem více naklonit místní aristokraty²⁷. Chramn však z Clermontu odešel, přesídlil do Poitiers a zde si vytvořil vlastní dvůr, což vyvolává dojem, že se pokoušel o založení vlastního království²⁸.

Z uvedeného příkladu je zřejmé, že franská nobilita stále intenzivněji pronikala do sfér, které jinak bývaly výlučnou záležitostí dynastie. Přesvědčil se o tom ostatně i sám Chlotar, kterého jeho velmoži donutili vést pro něho nevýhodné boje v Sasku²⁹. Tato událost velmi připomíná obtíže, před které byl kdysi postaven i Theuderich, nicméně intervence velmožů začaly nabývat i jiné povahy. Byla to totiž právě aristokracie jeho říše, jež rozhodla o tom, že Theuderichův syn Theudebert dokázal po smrti otce uhájit svůj dědický nárok a strýcové přišli tentokrát zkrátka. Nechala si ovšem za své služby řádně zaplatit³⁰. Na vině byl především Chlodvíkův nástupnický model, který postupně odhaloval svou hlavní slabinu: tím, že neuzavíral cestu k opětovnému sjednocení říše, posiloval vzájemnou řevnivost králů³¹.

Vzhledem k rýsující se vnitrodynastické krizi, jež uvedla velmože znovu do hry, představovala forma přebírání vlády v jednotlivých dílčích královstvích důležitou okolnost, vypovídající o pohledu jednotlivých skupin politické reprezentace na legitimitu nově získané moci. Nejsme bohužel informováni, jaký způsob byl zvolen v případě Theuderichova syna a vnuka. Víme však, že se Chlotar roku 555 po

²⁷ Srv. E. Hubrich, c.d., s. 41 an.; P. Schneider: *Königswahl...*, s. 88. K Chramnové vzpouře též E. Zöllner: *Geschichte der Franken bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts*. Auf der Grundlage des Werkes von L. Schmidt unter Mitwirkung von J. Werner neu bearbeitet. München 1970, s. 103.

²⁸ Gregorius, *Historia*, IV.16., s. 153: „Chramnus autem ab Arverno regressus, Pectavus civitatem venit. Ubi cum in magna potentia resederet [...]”

²⁹ Tamtéž, IV.14., s. 152: „Franci autem nec hoc acquiescere voluerunt... Tunc illi ira commoti contra Chlotharium regem, super eum inrunt, et scindentes tentorium eius, ipsumque convitiis exasperantes, ac vi detrahentes, interficere voluerunt, si cum illis abire defferret. Haec videns Chlotharius, invitus fuit cum eis.”

³⁰ Tamtéž, III.23., s. 131: „Cumque abiisset, Theudoricus non post multos dies obiit vicinissimo tertio regni sui anno. Consurgentes autem Childebertus et Chlothacharius contra Theodobertum, regnum eius auferre voluerunt, sed ille muneribus placatis a leodibus suis defensatus est, et in regnum stabilitus.”

³¹ F.-R. Erkens, c.d., s. 441. Na neloyalitu mezi králi ostatně jednoznačně poukazuje Fredegar, který Chlodomerovu smrt otevřeně přičítá za vinu Theuderichovi: „Chlodomerus capite truncatur, deceptus ab auxiliis Theuderici, qui filiam Sigymundi habebat uxorem.” (*Chronica*, III.35., s. 104).

Theodovaldově smrti pokusil nejprve legalizovat svůj postup sňatkem s vdovou Waldradou, a jen odpor franského kléru ho nakonec od tohoto úmyslu odvedl³². Svou nově získanou pozici pak nicméně demonstroval klasickým aktem „objetí“ země³³. Stejně si počínal i jeho syn Chramn, alespoň soudě podle jeho reakce na výzvu bratrů, aby se vzdal svých úmyslů založit vlastní království³⁴. V postupu obou se odráží duch 44. a 55. hlavy Sálského zákoníku³⁵ s jejich matrimoniálním pojetím rodu a na tomto principu konstruované hlavní dědické linii; s výjimkou ovšem sálské půdy, kterou ale mohl Chlotar nárokovat jako dědic po otci. Protože však stále žil jeho bratr Childebert I. († 558), znamenalo ovládnutí královny-vdovy důležitý argument. „Objetí“ vycházelo z prastaré tradice, jejíž původ je třeba hledat ve vládě muže nad vlastním domem a čeledí³⁶. Jak Chramn tak Chlotar se tedy snažili dávat na první místo tradiční, privátní rodové prvky moci, přestože si asi uvědomovali, že naděje na výlučné prosazení takového pojetí regna je mizivá. Šlo ovšem zřetelně o obrannou reakci: tímto způsobem eliminovat možné intervence nobility. Chramnova slova, že totiž chce panovat *cum gratia patris*, lze vyložit dokonce i jako nabídku ke kompromisu. Pak by jeho úmyslem nebylo založit vlastní dílčí říši, ale pouhé „podkrálovství“, tedy instituci, jež se rozvinula až později. V každém případě je však možné, že i rebelující syn si byl vědom nepředvídatelnosti dalšího vývoje a snažil se takto učinit spor s otcem co nejvíce soukromou záležitostí dynastie.

³² Gregorius, *Historia*, IV.9., s. 147. Obvykle se hovoří o tzv. „přiznání“, které mělo s ohledem na Sálské právo opět legitimující s patrimonializační funkci. Roku 558, po smrti posledního sourozence ho však již Chlotar příznačně nepotřeboval: „Cuius regnum et thesauros Chlotharius rex accepit; Vulthtrogotham vero et filias eius duas in exilium posuit.“ (tamtéž, IV.20., s. 157).

³³ „Igitur Chtharcharius post mortem Theodovaldi cum regno Franciae suscepisset atque eum circuiret.“ Tamtéž, IV.14., s. 151.

³⁴ „Omne quod circuiui laxare non potero, sed sub mea hoc potestate cum gratia patris mei cupio retinere.“ Tamtéž, IV.16., s. 154.

³⁵ *Lex Salica 100 Titel-Text*, s. 200 an. a 233 an. Teprve „[...] postea de illis generacionibus, (tj. nejsou-li k dispozici sestry matky zemřelého a ani sestry otce — V.D.) quicumque proximioris sunt, ipsi in hereditatem succedant, qui ex parte genere veniunt.“ (Tamtéž, XCIII. De alodis § 5, s. 234).

³⁶ K tomu W. Schlesinger: *Über germanisches Heerkönigtum*. In: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Bd. I. *Germanen, Franken, Deutsche*. Göttingen 1963, s. 80. R. Schneider: *Königswahl...*, passim vysvětluje objetí země jako akt, při němž byly vybírány přísahy novému králi. V principu je to možné, a autor sám připouští, že se jednalo o transformaci staršího zvyku. Ani pro Chramna ani pro Chlotara (na rozdíl od některých dokladů z doby pozdější) však pro tuto interpretaci neexistuje žádný přímý důkaz.

Na druhé straně se však Meroveovci bez podpory a přízně franské nobility neobešli. Na jejím postoji — alespoň podle tradice — závisela již restaurace moci krále Childericha³⁷ a vysoká míra jejich vlivu se projevila při utváření Chlodvíkovy říše a eliminaci konkurentů. Zcela pregnančně to dokládají okolnosti jeho nástupu po Sigibertovi z Kolína, ale především zápas o Cambrai s Ragnacharem³⁸. Řehoř zde poprvé použil označení *leudes eius*, a to pro skupinu Franků, jež nepochybně rozhodovala o úspěchu, či nezdaru panování jejich krále. Vazba leudů ke dvoru musela být v očích pisatele skutečně těsná, protože jen o pár řádků dále jsou haněni jako *proditores*, přičemž naprostou jistotu, že jde o identickou skupinu, nám poskytuje hned následující informace, že se jednalo o tytéž muže, kteří si stěžovali na předcházející Chlodvíkův úskok s dary, které přijali. Nepochybně byli odpovědní i za zkázu Ragnacharova vojska a jeho vydání nepříteli³⁹. Podobnou roli, ale s opačným výsledkem sehráli *leudes* při záchraně Theudebertova království⁴⁰. Podle dochovaných informací však stejný vliv na krále vykonávala skupina označovaná jako *Franci* (*qui ad eum aspiciabant*): nejprve kolem roku 533, kdy odmítli vyhovět Theuderichovu úmyslu táhnout ke Clermontu, pak na přelomu let 555/556 zažil podobnou situaci Chlotar, kdy jeho Frankové požadovali další pokračování ve válce se Sasy, a nakonec jsou to *Franci utiliores*, kteří měli zajistit nedělenou vládu Chilpericha I. po Chlotarově smrti⁴¹.

Ve všech uvedených případech spojují *leudes* a *Franci* (*qui ad eum aspiciabant*), respektive *Franci utiliores* stejné základní prvky: vždy jsou odměřováni dary, předmětem jejich zájmu je válečná kořist a podle toho jednají, králové se k nim chovají s respektem. Do popředí dění tak vystupuje skupina stojící blízko dvoru, která se podle Ewiga⁴² rychle transformovala ve specifickou sociální vrstvu („Sondergruppe“), schopnou prosazovat své zájmy i po smrti svého krále. Potencionálně na tomto základě mohla uchovávat i vznikající politickou

³⁷ Gregorius, *Historia*, II.12., s. 80.

³⁸ „Erat autem tunc Ragnacharius rex apud Camaracum... quidem parentibus indulgeret. ...Pro qua re Franci maxima indignatione tumebant. Unde factum est, ut datis aureis sive armillis vel baltheis, Chlodovechus, sed totum adsimilatum auro — erat enim aereum deauratum sub dolo factum haec dedit leudibus eius, ut super eum invitaretur.” Tamtéž, II.42., s. 105.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Viz pozn. 30.

⁴¹ Gregorius, *Historia*, III.11., s. 118; IV.14., s. 152; IV.22., s. 158.

⁴² E. Ewig: *Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie des fränkischen Grossreiches und der Teilreiche des 9. Jahrhunderts*. In: *Spiegel der Geschichte. Festgabe für Max Braubach zum 10. April 1964*. Hg. K. Reggen und S. Skalweit. Münster 1964, s. 89.

tradici jednotlivých dílčích říší a právem lze v ní spatřovat jeden ze zdrojů, z něhož se začala formovat pozdější říšská aristokracie. Tomuto pojetí však někdy odporuje snaha chápat ji úžeji, pouze jako královské družiníky, vázané přísahou věrnosti, a představující tak předchůdce budoucích karlovských vazalů⁴³.

Nejde přitom o zcela bezvýznamný problém. V souvislosti s rokem 561 by totiž nebylo od věci považovat ji za seskupení schopné účinným způsobem chránit své zájmy a prosadit v tomto ohledu kontinuitu se stavem, tak jak se vytvořil po Chlodvíkově smrti, tedy za jednu z rozhodujících sil, jež měla eminentní zájem na přijatém řešení. *Leudes*, respektive jim nedaleko stojící skupiny, mohli představovat důležitý objekt již prvního dělení, u něhož převažoval personální

⁴³ K tomu viz U. Eckardt, U., c. d., s. 75 a 134: „Es fällt jedoch auf, daß dann, wenn Treueidleistungen ausdrücklich bezeugt oder doch sehr wahrscheinlich sind, der Personenkreis offensichtlich begrenzt gewesen ist. Dies belegen unter anderem die Ausdrücke 'leudes', 'Franci seniores' [...] Die Treueide der Großen dienen der Begründung eines besonderen Verhältnisses zu dem König, das wohl als gefolgschaftsähnlich zu bezeichnen ist." Proti tomu šlejeji pojatá koncepce u E. Magnou-Nortier: *Foi et fidélité. Recherches sur l'évolution des liens personnels chez les Francs du VIIe au IXe siècle*. „Publications de l'Université de Toulouse" 1976, 28, sér. A., s. 24: „[...] les leudes au sens étroit formeraient un groupe d'homme riches et puissants dont les Mérovingiens auraient cherché à acquérir ou conserver les faveurs." H. Mitteis: *Lehnrecht und Staatsgewalt*. Weimar 1933, s. 25 doporučuje rozlišovat mezi leudy v úzkém slova smyslu jako královskými leníky a v širším slova smyslu, kam zahrnuje všechny poddané. Tato díkce plně vychází z tendence formulářových sbírek. Podobné je problém řešen i G. Waitzem: *Deutsche Verfassungsgeschichte*. 2. *Die Verfassung des Fränkischen Reichs*. Darmstadt 1953 (dále: DFG). DFG 2,1, s. 169 an. je počítají mezi velmože („Großen"). Na s. 266 však autor připouští, že *leudus* může být i označením jednoduše pro svobodného muže a na s. 348 an. se konstatuje nejednoznačné užití a netransparentnost pojmu: někdy jde o svobodné, jindy o skupinu se specifickým vztahem ke králi a mající pro něho i značný význam. DFG 2,2, s. 112 je opět nacházejí v blízkosti krále, kde plní různé úkoly. „Oefter wird in Berichten über die spätere Zeit der Merowinger gesagt, dass die Leudes zum Kriege aufgeboden seien, oder es werden die Leudes als ein wesentlicher Theil des Heeres genannt. Man hat darunter früher diejenigen verstanden welche durch den Eintritt ins Gefolge oder durch den Empfang von Beneficien dem König besonders verpflichtet waren... das Wort in besonderer Beziehung zu dem König gebraucht (wird). In bald engerer bald weiterer Ausdehnung von denen die ihm ergeben oder verbunden sind." (s. 221 an.) nebo: „Die weltlichen und geistlichen Grossen, die welche vorzugsweise die Getreuen und Leudes des Königs hießen, im Besitz der wichtigeren Aemter, eigenen und königlichen Landes... bildeten eine Aristokratie." (s. 383). Zcela originální řešení tohoto problému, vysvětlující i uvedenou tendenci formulářových sbírek, přinesl W. Kienast: *Die Fränkische Vasallität. Von den Hausmeiern bis zu Ludwig dem Kind und Karl dem Einfältigen*. Hg. P. Herde. Frankfurt am Main 1990, s. 41 an. V naší souvislosti je důležitý jiný Kienastův postřeh, že totiž „Niemals haben leudes, soweit unsere Nachrichten reichen, dem König Handgebärde geleistet." (s. 33).

charakter nad územním, a proto i vrstvu, jež byla výrazně zasažena v okamžiku, kdy se prvořadým stávalo teritoriální vymezení dílčích království. Jejich status vůči panovníkovi bezpochyby určoval charakter jejich přísahy. Pravděpodobná forma *leudesamia* je obsažena v Marculfově formulářové sbírce⁴⁴. Dochovaný text je ale datován až do přelomu 7. a 8. století, což jej samo o sobě činí problematickým, pokud jde o jeho přípustnost pro ranou meroveovskou dobu. Navíc se z něho dovídáme pouze o formálních okolnostech, za kterých byl závazek skládán. Vybíral se hromadně, ode všech svobodných bez rozdílu (*tam Francos, Romanos vel relinqua natione degentibus*), a panovníkova osobní přítomnost tu minimálně nepředstavovala zásadní podmínku. Důležitost slibu podtrhoval jedinečně posvátný charakter místa, kde měl být vykonán⁴⁵.

Z jeho dikce dále plyne, že ho vyžadoval král zpravidla v okamžiku svého nástupu, (respektive při zřizování podkrálovství pro některého z potomků), a to až po souhlasném vyjádření velmožské aristokracie⁴⁶. Jako leudové tu vystupují v zásadě všichni svobodní, navíc podle obratu *vel relinqua natione degentibus* lze předpokládat, že nemohl mít původ čistě ve franské právní tradici, protože byl srozumitelný a přijatelný pro všechny bez rozdílu původu⁴⁷. V kontextu s jinou Řehořovou zprávou, pocházející až z přelomu 70. a 80. let 6. století, je mimo pochybnost, že síla této přísahy nebyla absolutní, nepředstavovala například překážku v tom, aby svobodný lid přecházel z jednoho království do druhého⁴⁸. *Leudesamio*, přestože jeho přesné znění neznáme, podle všeho vyjadřovalo pouze slavnostně a v sakrazizované

⁴⁴ *Marculfi Formularum* I. Hg. K. Zeumer (MGH Formulae Merovingici et Karolini aevi I). Hannover 1886, 40. Ut leudesamio promittantur rege, s. 68.

⁴⁵ „[...] presente misso nostro, inlustris vero illo, quem ex nostro latere illuc pro hoc direximus, fidelitatem precelso filio nostro vel nobis et leudesamio per loca sanctorum vel pignora, quas illuc per eodem direximus, dibeant promittere et coniurare.” Tamtéž.

⁴⁶ „Dum et nos una cum consensu procerum nostrorum in regno nostro illo glorioso filio nostro illo regnare precipemus, adeo iubemus, ut omnes paginis vestros,... bannire et locis congruis per civitates, vicos et castella congregare faciatis [...]” Tamtéž.

⁴⁷ S tím koresponduje i fakt, že základní text *Lex Salica* leudy nezná. Viz W. Kienast, c. d., s. 31.

⁴⁸ *Gregorius, Historia*, V.28., s. 222: „Chilpericus vero rex descriptiones novas et gravis in omne regno suo fieri iussit. Qua de causa multi reliquentes civitates illas vel possessiones proprias, alia regna petierunt, satius ducentes alibi peregrinare quam tali periculo subiacere.” Stejně však postupovali, z různých důvodů, i urození jedinci jako vévoda Beppolen (cítil se uražen Fredegundou), referendarius krále Sigiberta Siggo, provokovaný do té míry Chilperichem, že od něho odešel k Childerichovi II., nebo velmož Godin, jenž naopak přešel od Sigiberta k Chilperichovi, zlákan bohatou odměnou (VIII.42., s. 354; V.3., s. 193 an.).

podobě složený slib loyality novému panovníkovi⁴⁹, není v něm možné vidět nic jiného než ztvrzení předcházející volby. Obráceně, porušení takovéto přísahy bylo posuzováno spíše jako přečin proti křesťanské morálce než proti osobní povinnosti vůči králi. Jde patrně o obdobnou formu závazku, kterou zmiruje Řehoř okolo roku 532 v případě Munderichovy vzpoury proti Theuderichovi I. Rebel, prohlašující se za příslušníka *stirps regia*, získal tehdy relativně nemalou podporu, ale nakonec byl poražen⁵⁰. Zajímavé je, že lid Munderichovi přísahal

⁴⁹ DFG 2,1, s. 207 an.: „Die Form des Eides ist nicht überliefert; er ging wohl nur allgemein auf Treue, enthielt keine weiteren, besonderen Verpflichtungen. Mit der alten Gefolgschat hat er nichts zu thun.“ Waitz zde upozorňuje i na dvě pasáže z Řehoře, které sice přímo s leudesamiem nesouvisí, ale mohou per analogiam naznačovat jeho možnou podobu: „[...] data tamen sibi sacramenta, ne unquam contra eum agere deberet [...]“ (IV.23., s. 159 an.) respektive: „[...] sacramentum dederat, ut ei fidelis esset [...]“ (IV.47., s. 183) a X.9., s. 417: „promittens se nunquam contra utilitatem Guntchramni regis esse venturum.“ V prvních dvou případech se ale přísaha vztahuje synovi Chilpericha I. Theudebertovi, který ji skládal Sigibertovi proti propuštění na svobodu, takže — jak upozorňuje U. Eckardt, c.d., s. 91 an. — situace není zcela srovnatelná s *leudes*, kteří na rozdíl o královského syna zůstávali trvale v osobním poměru vůči svému seniorovi, zatímco ve sledovaném případě přísaha takový vztah nezakládala, ale plnila pouze „bezpečnostní“ funkci. V posledním případě jde však o bretarského vzbouřeného velmože Warocha, takže zde je srovnání s leudesamiem již snažší. Nehledě na Eckardtem zmirované rozdíly spojuje oba případy především stejné hodnocení při porušení těchto přísah: „Quod postea, peccatis facientibus, est inruptum“ (Theudebert), respektive „Warocus oblitus sacramenti [...]“.

⁵⁰ Gregorius, *Historia*, III.14., s. 120: „Sequebatur autem eum rustica multitudo, ut plerumque fragilitati humanae convenit, dantes sacramentum fidelitatis et honorantes eum ut regem.“ R. Schneider: *Königswahl...*, s. 78 a U. Eckardt, c. d., s. 51 an. chápou tuto pasáž jako doklad o vykonání přísahy věrnosti: „Die starke Betonung der Eidesleistung... berichtigt zu der Annahme, daß zumindest nach Munderichs Ansicht auch bei der Erhebung Theuderichs die eidliche Verpflichtung eines größeren Personenkreises eine wesentliche Rolle gespielt hat, wenn nicht gar allein konstitutiv gewesen ist.“ Theuderich měl vědět, „daß er ebenso wie dieser König ist“. (Eckardt) Autor si však protiřečí: hovoří o „silném důrazu“ a současně o „samozřejmosti, s níž Řehoř připomíná sliby věrnosti pro Mundericha“. Problémem jsou participiální vazby *dantes*, *honorantes*. Lze je překládat i jako „když mu dávali“, „když ho uctívali“. Řehořova formulace pak spíše navozuje dojem, že se jednalo o spontánní, nekordinovaný proces, jenž neměl předem určený cíl, tedy instalovat panovníka, a sotva mu lze přiznat konstitutivní sílu. Odpovídala by tomu i konjunktivní forma pro vyjádření Munderichova záměru (*collegam populum meum atque exegam sacramentum ab eis*). Problém spojený s otázkou přísahy krále věrným nepatří již do rámce této práce. R. Schneider, tamtéž, s. 91 i U. Eckardt, c. d., s. 87 an. ji považují s odkazem na Řehoře téměř za jistou. Doklad, o který opírají své tvrzení, se však týká prostředí *civitates* a jeho kontext se vztahuje pouze k zdanění obyvatelstva: „Childeberthus vero rex descriptores in Pectavo... iussit abire (majordoma Florentiana a comes palatii Romulfa), ut scilicet populus census, quem tempore patris reddiderat, facta ratione innovata, reddere deberet... Sed cum populis tributariam functionem infligere vellent, dicentes, quia librum prae manibus

a prohlásil ho králem. Šlo ovšem evidentně o neprivilegované (*rustica multitudo*). Tourský biskup však jejich právo nijak nezpochybnuje, ale bez konsensu nobility vše spíše považuje za úsměvnou historku, která nemá žádný právní nebo politický význam. Rozhodující pro něho je, že *Franci utiliores*, respektive *leudes* zachovali klid. Řehořovi leudové tedy museli představovat zcela jinou, užší společenskou vrstvu než ti, které zmiňují formulářové sbírky, v nichž je i jinak patrná tendence označovat takto všechny královny „lidi“⁵¹ bez nějaké bližší specifikace⁵².

V *Historii* nalezneme několik velmožů, v jejichž jméno obsahuje kořen *-leud-*. Jde o Leudasta, Leudovalda a Leudegisila⁵³. Všichni tři patřili k nejvyšší nobilitě. Zastávali biskupský, vévodský nebo hraběcí úřad. S prvním z jmenovaných měl tourský biskup časté neshody. Díky tomu se však dovídáme řadu podrobností o jeho životě. Můžeme se tak přesněji seznámit s prostředím, z něhož Leudast pocházel. Podle Řehoře⁵⁴ se narodil v Poitou na ostrově Ré. Jeho otec Leucharius (*Leuchadio nomine*) sloužil jako čeledín na královské vinici. Leudast se stal služebníkem v královské kuchyni. Pokusil se několikrát o útěk, poté si získal přízeň královny Marcoveify, jejíž manžel Charibert I. mu svěřil dohled nad svými stáji (*comitatum ambit stabulorum*), což ale zároveň znamenalo přidělení významného dvorského úřadu, do jehož kompetencí patřila i péče o dopravu a cesty. Jednalo se nepochybně o pozici zajišťující držiteli dostatečné příjmy. Nepřekvapuje proto, že si Leudast pomocí darů naklonil krále a stal se nakonec hrabětem v Tours. Hrabství však údajně nespravoval nijak skvěle, ale udržel si

haberent, qualiter sub anteriorum regum tempore dissolvissent, respondimus nos, dicentes: »Descriptam urbem Turonicam Chlothari regis tempore, manifestum est, librique illi ad regis praesenciam abierunt; sed, conpuncto per timorem sancti Martini antistitis rege, incensi sunt. Post mortem vero Chlothari regis Chariberto regi populus hic sacramentum dedit; similiter etiam et ille cum iuramento promisit, ut leges consuetudinesque novas populo non infligeret, sed in illo, quo quondam sub patris dominationem statu vixerant, in ipso hic eos deinceps retineret; neque ullam novam ordinationem se inflicturum super eos, quod pertinerit ad spolium, spopondit.« (IX.30., s. 384 an.). Eckardt proto raději hovoří opatrněji „um ein singuläres Ereignis..., das zweifellos hauptsächlich mit der besonderen Rolle, die die Martinsvereherung an diesem Ort spielt, zu erklären ist“. Viz též E.wig: *Le culte de Saint Martin à l'époque franque (Der Martinskult im Frühmittelalter)*. In: *Spätantikes und fränkisches Gallien II. Beihefte der Francia* 3/2. München 1979, s. 355 an.

⁵¹ *leodis > liut, leute*; tedy ve smyslu *homou/homines regis*. Odpovídá tomu i pravděpodobný význam slova *leudesamio*, tak jak je obvykle vysvětlován: *leudesamio* < ahd. **liutsāmi*; *samo* = tentýž. Tedy přísahat jako ostatní lid.

⁵² Viz MGH *Formulae* I., s. 189, 207, 231, 257, 280, 374.

⁵³ Gregorius, *Historia*, V.48.; VI.3.; VII.37.

⁵⁴ Tamtéž, V.48., s. 239 an.

ho a po smrti svého pána (567) se přidal k Chilperichovi I. Město však připadlo Sigibertovi I., takže se dostal do potíží, hrabětem však zůstal, protože se města Chilperich zmocnil. Řehoř uvádí, že i poté si počínal špatně a byl s ním neustálých sporech, kterých ho zbavil až Chilperichův zásah, vedoucí k Leudastovu sesazení a popravě.

Z uvedených informací je důležité sociální zařazení Leudasta (*servus*) a fakt, že služba u dvora stále nobilitovala a otevírala cestu ke získání nemalého jmění. Budoucí hrabě z Tours ovšem na druhé straně zcela jistě patřil mezi jedince, jejichž právní status a společenské postavení bylo ve velké míře závislé na panovníkovi. On a bez pochyby i další tak tvořili skupinu, jejíž ochota bezvýhradně sloužit byla mimo pochybnost. Pro panovníka se stali nástrojem k posilování moci vůči tradiční franské (a galořímské) aristokracii⁵⁵, a proto byli i štědře odměňováni a protěžováni. Díky svým schopnostem dosáhli mnohdy rozhodujících postů ve franské světské i duchovní správě. Nelze v nich tedy vidět jen pouhé družníky a nemohli být přehlíženi. Setkávali se ovšem i s nevraživostí galořímské nobility. Jejím reprezentantem byl i Řehoř z Tours, jenž zaujetí a odpor vůči tomuto, ve svých očích jistě povýšenci, nijak neskrývá. Pamatovalo proto na ně královské zákonodárství.

Jejich specifické postavení odráží poprvé edikt Chilpericha I., vydaný pravděpodobně v první polovině 70. let 6. století⁵⁶. Cenný je především proto, že jeho dikce plně odpovídá politickému významu leudů, tak jak ho zachytil Řehoř z Tours. Král jedná „cum viris magnificentissimis obtimatibus vel antrustionibus“, aby „fluvium Caronna hereditas non transiebat, ubi et ubi in regione nostra hereditas detur, sicut et reliqua loca ut et Turrovaninsis hereditatem dare debent et accipere“⁵⁷. Dokument tedy s největší pravděpodobností fixuje územní změny po smrti Chilperichova bratra Chariberta, vyvolané dohodou o dělení roku 567 a na ni navazující expanzí prvního z nich⁵⁸. Ustanovení, která následují, jsou schvalována nejvlivnější nobilitou a panovníkovi nejbližšími lidmi (*antrustiones*); *leudes* tedy buď ještě nepatří ani k jedné z těchto skupin, anebo jsou již zahrnuti mezi optimáty⁵⁹.

⁵⁵ Na roli „cizinců“ a „bezprávých“ při upevňování královské moci upozorňuje R. Wenskus: *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln – Graz 1961, s. 366 an.

⁵⁶ Dataci do let 573–575 uvádí editor in MGH *Capitularia regum Francorum* I. Ed. A. Boretius. Hannover 1883, No. 4, Chilperici Edictum, s. 8.

⁵⁷ Tamtéž, čl. 1.

⁵⁸ Viz E. Ewig: *Teilungen...*, s. 138 an.; Gregorius, *Historia*, IV.45.

⁵⁹ Pravděpodobnější je ovšem (vzhledem k dataci dokumentu) možnost první, viz W. Kienast. c. d., s. 41.

V každém případě však představují objekt králova mimořádného zájmu: právě jich se týkají druhý a čtvrtý bod. Chilperich v nich, aby předešel dalším sporům, jim slibuje nové donace a současně zaručuje zachování jejich majetků z doby, kdy byli poddáni jeho otci Chlotarovi I⁶⁰.

Vyvozovat z takto kusých informací jakékoliv exaktní závěry o společenském uspořádání raně meroveovského období by bezpochyby bylo příliš schematické. Každopádně se však v souvislosti s aktivitami jednotlivých dvorů formovaly diferenciované skupiny politické reprezentace království. Jejich geneze nám pochopitelně zčásti uniká, nemůže ale být pochyb o tom, že právě dělení franské říše je zasahovalo rozdílnou měrou. Chilperichův edikt zmiňuje na prvním místě optimáty. Jde o tradiční franskou a galořímskou nobilitu? Je to možné, by si ji nelze již představovat jako co do původu homogenní skupinu. Nepochybně však jejím hlavním znakem bylo rozsáhlé a snad i stabilizované vlastnictví, jehož nemovitá forma je ovšem v této době ještě nejistá. E. Éwig, shrnující poslední výzkumy na tomto poli, zdůraznil, že „pro starší fransko-alamanskou vládnoucí vrstvu bylo charakteristické panování nad velkou, většinou nesvobodnou čeledí a bohatství movitého majetku, dobytka a potravin — především ale drahých kovů, šperků, vzácných rouch; zlatých a stříbrem zdobených zbraní, ochranných závěsů, drahých stolních náčiní ze zlata, stříbra, skla nebo bronzu”⁶¹. Předpoklad, že tato část aristokracie se nemusela důsledky franských dělení příliš znepokojovat, se zdá v této souvislosti přijatelným. Její představitelé skládali dynastii nejen klasické *leudesamio*, ale byli především přítomni při konstitutivním aktu nastolení panovníka jako jeho rozhodující součást⁶². V dikci pramenů právní povahy je lze ztotožnit — alespoň ještě v raném meroveovském období — s *homines*

⁶⁰ „Similiter convenit, ut rebus concederemus omnibus leodibus nostris, ut per modicam rem scandalos non generetur in regione nostra.” a „Det illi vero et convenit singula de terras istats qui si adveniunt, ut leodis qui patri nostro fuerunt consuetudinem qua habuerunt de hac re intra se debeant [conservare].” MGH *Capitularia* I., No. 4, s. 8.

⁶¹ *Merowinger...*, s. 85. Diskuse o původu franské nobility je velmi dlouhá, nepatří však do rámce této práce. Budiž jen poznamenáno, že názor, který na konci 60. let prezentoval F. Irsigler: *Untersuchungen zur Geschichte des frühfränkischen Adels*. Bonn 1969, a jenž počítal ještě takřka s úplnou likvidací původní aristokracie v důsledku centralizační politiky Chlodvíka a jeho synů, byl v první polovině 70. let částečně modifikován ve prospěch komplexnějšího pohledu na genezi franské nobility především K. Boslem (*Leitbilder und Wertvorstellung des Adels von der Merowingerzeit bis zur Höhe der feudalen Gesellschaft*. München 1974).

⁶² O jeho podobě před rokem 561 nelze mnoho říci. Sotva je však ztotožnitelný s *leudesamiem*. Viz k tomu U. Eckardt, c. d., s. 48, kde i odkazy na další literaturu.

*ingenui*⁶³, či z jiného úhlu pohledu s *domini servorum*, tedy pány své čeledě, za kterou nesli plnou odpovědnost. Charakter jejich bohatství jim umožňoval značnou mobilitu a politickou nezávislost, díky které se mohli relativně snadno a včas přizpůsobovat aktuální situaci. Zdaleka však to již neplatí, pokud budeme do této skupiny počítat i příslušníky galořímské nobility, pro kterou bylo naopak pozemkové vlastnictví velkých hospodářských celků typické. Pro ně, stejně jako pro domény církevních institucí, představoval však spolehlivý obranný mechanismus systém meroveovských imunit⁶⁴. Vliv obou skupin byl tak jako tak mimo pochybnost a králové s nimi museli vyhledávat kompromis.

Ještě méně průhledná je situace kolem tzv. královských trustů (*antrustiones*). Řehoř z Tours a ani ostatní narativní literatura tuto kategorii prakticky nezná. Protože jsou však zmírováni na čestném místě v Chilperichově ediktu a připomínáni i některými dalšími prameny úřední provenience, je nepochybné, že hráli podstatnou roli ještě v polovině 6. století. *Lex Salica* zdůrazňuje jejich význam trojnásobným *wergoldem* ve srovnání se svobodným⁶⁵. Nedostatek informací tu sice zabraňuje jakýmkoliv úvahám o původu těchto lidí⁶⁶, známe však opět formu jejich přísahy⁶⁷. Na rozdíl od *leudesamia* byla skládána

⁶³ Je ostatně obecně známo, že *Lex Salica* na rozdíl od jiných tehdejších germánských zákoníků zná prakticky pouze svobodné, anebo jedince v závislém postavení (čeled' pána).

⁶⁴ Přehledně k tomu R. Schneider: *Das Frankenreich*. München 1995 (Oldenbourg Grundriss der Geschichte, Bd. 5), s. 47 an.

⁶⁵ *Lex Salica* 100 *Titel-Text*, LXIX De homicidiis ingenuorum § 4 (41 § 5), s. 188: „Si quis antrustione dominico occiserit, mallobergo malchom (XXIVM dinarius qui faciunt) solidus DC culpabilis iudicetur.“ (tj. 3x více než za svobodného, srv. § 1 (41 § 1)).

⁶⁶ E. Magnou-Nortier, c. d., s. 24 v nich vidí nejužší královskou gardu, nevylučuje však, že se mohlo jednat o přímé předchůdce leudů, přísahajících věrnost podle původního, snad pohanského ritu. Podobně i U. Eckardt, c. d., s. 36 an. považuje *antrustionát* za formu vojenské přísahy, která byla postupně nahrazena slibem věrnosti. Autor své závěry opírá o rozbor dochovaných pramenů a analýzu rozsáhlé odborné literatury. Zůstává však nicméně otázkou, jak interpretovat obrat z přísahy *ut qui nobis fidei pollicentur inlesam, nostro tuentur auxilio*. Na tento problém upozornila E. Magnou-Nortier, c. d., s. 20, když doporučila aktivní způsob překladu slovesa »tueri«. Pak by příslušná pasáž zněla: „[...] at' ti, kteří nám přísahají věrnost, bez překážek nám poskytují pomoc.“ Není pak ale nutné vidět v této skupině pouze vojensky angažovanou d. u. žinu, protože substantivum „auxilium“ lze interpretovat jako „podporu“ ve smyslu široce chápané osobní a aktivní angažovanosti vůči králi. Tímto hlediskem se bude řídit následující výklad.

⁶⁷ *Marculfi Formularum* I, 18. De regis antrustione, s. 55: „Rectum est, ut qui nobis fidei pollicentur inlesam, nostro tuentur auxilio. Et quia illi fidelis, Deo propitio, noster veniens ibi in palatio nostro una cum arma sua in manu nostra trustem et fidelitatem nobis visus est coniurasse: propterea per presentem preceptum decernemus ac iubemus, ut deinceps memoratus ille inter numero antrustionorum computetur. Et si quis fortasse eum interficere presumpserit, noverit se wiregildo suo soledos sexcentos esse culpabilem.“

osobně, přímo panovníkovi v královském paláci. S leudesamiem ji sice spojuje klíčový obrat *fidelitatem coniurare*, důležité jsou však doprovodné okolnosti: zatímco leudové přísahají před posvátnými relikviemi, *antrustio* tak činí se svou zbraní a do rukou pána, což evokuje aktivní a osobní povahu jeho závazku. Vstupuje tak do specifického králova společenství; to je připomenuto i odkazem na jeho vyšší právní ochranu.

Leudesamio by proto bylo možné chápat jako obecnější a vyšší formu slibu, sloužícího především k potvrzení legálního předání, respektive převzetí královské moci⁶⁸. Antrustionát naproti tomu sloužil k vyjádření aktuální povinnosti, a to zejména — i když asi ne výlučně⁶⁹ — vojenské povahy. Mohl tedy představovat jeden z prvních stupňů nobilitace a jeho skládání se nevázalo na určitý okamžik. Osud těchto lidí se pak asi odvíjel velmi různorodě a závisel zejména na jejich schopnosti získat si přízeň a důvěru krále. Jejich kariéra se mohla zastavit ve vojenské službě vládci — a s jeho smrtí třeba i skončit, ale zrovna tak nebylo vyloučeno, aby směřovala k získání výnosných úřadů a darů jako formy odměny. Sloužit jako trust tedy znamenalo často jen dočasný stav, a výraznější vliv této skupiny na politické dění proto nelze předpokládat. Podle všeho se jednalo o velmi proměnlivé uskupení s velkou vnitřní mobilitou, a už z tohoto důvodu se v jeho rámci nemohl utvářet samostatný politický postoj; není proto zaznamenán ani dobovými prameny.

Další a detailnější analýza procesů probíhajících uvnitř franské nobility by samozřejmě byla možná; nepatří však do rámce této studie. Na tomto místě je potřeba podtrhnout jinou okolnost. Procesy restrukturalizace franské nobility musely mít během 6. století poměrně dynamický charakter⁷⁰, ve velké míře závisel na formálních proměnách

⁶⁸ Možnost diferenciovaných forem přísah věrnosti v souvislosti s legalizací královské moci naznačuje i R. Schneider: *Königswahl...*, s. 78 a 254 an. Jeho rozlišení je ale pouze časové („Vorhuldigung" a „Huldigung"), nepředpokládá obsahový rozdíl.

⁶⁹ DFG 2,1, s. 336 an: „Für die Mitglieder (královské družiny) gilt der Name Antrustio oder Antruscio, abgeleitet von trustis, welches die verbundene Schar, und besonders die Gefolgsgenossen, dann auch die in ihr liegende Begleitung zu bedeuten scheint. Daneben findet sich die Bezeichnung als Tischgenosse des Königs, die im Rechtsbuch der Salischen Franken für den Römer gilt dessen Wergeld wie das des Franken in der Trustis verdreifacht war, und jetzt von höher gestellten Männern im Rathe oder am Hofe des Königs gebraucht wird." W. Kienast, c. d., s. 14 se rovněž vyslovuje pro širší než pouze vojenskou funkci trusta. Opírá svůj názor o pasáž *Pactu pro tenore*, pod bodem 16 „[...] ut in truste electi cetenarii [...]". Podobně je možné upozornit i na již citovaný Chilperichův edikt, kde se s trusty počítá jako soudci „[...] et graphio cum VII rachymburgis antrustionis bonis creditibus [...]", s. 9).

⁷⁰ E. Ewig: *Merowinger...*, s. 85 ho uzavírá počátkem 7. století. Edikt Chlotara II. z roku 614 je pro něho znakem stabilizace klasické pozemkové šlechty.

franského regna. Lze si totiž snadno představit, že akce vedoucí nejprve k rozdělení sjednoceného království, doprovázené vzápětí opačným procesem, posilovaly význam vzájemného vztahu mezi panovníkem a tou částí aristokracie, jejíž vliv i celkové postavení záviselo především na jeho vůli. A obráceně, zájem meroveovských vládců a jejich konkrétní politická aktivita zdůrazňovala vliv sociální skupiny s nimi spojené přímým závazkem na úkor ostatních vrstev nobility. Zdaleka to však neznamená, že si tuto proměnu můžeme představit jako zcela přímočarý proces kvantitativního růstu uvedené vrsty, doprovázený posilováním jejího mocenského vlivu. Rovněž tak nelze počítat s tím, že vznikala z homogenního sociálního substrátu. Jednalo se daleko spíše o obecně působící tendenci, které podléhaly různé, v přesněji těžko určitelné míře všechny vrstvy svobodných Franků⁷¹. Doprovodným, avšak stejně tak podstatným znakem naznačené transformace muselo být i trvalé napětí mezi „tradičními“ a „novými“ skupinami, což ovšem nelze považovat za jednoznačnou výhodu pro příslušníky *stirps regia*: mohli sice z této situace těžit, na straně druhé ale vytvářela živnou půdu pro rebelie nespokojenců, a tak oslabovala stabilitu regna.

Existence dílčích království otvírala cestu, jak napětí poněkud uvolnit, protože vytvoření několika meroveovských dvorů dávalo příležitost ke službě většímu počtu velmožů a svobodných v širokém smyslu tohoto slova. A naopak, proces zpětného sjednocování probíhal relativně pomalu, a byl i několikrát urozenou vrstvou zastaven⁷². Rovněž tak v této době prakticky nenalezneme společně sdílené instituce. E. Ewig upozorňuje⁷³ pouze na zachování Chlodvíkem založené tradice společných franských církevních koncílů. Jde celkem o čtyři synody konané mezi lety 533–549 v Orléansu a pařížské jednání franského duchovenstva roku 552. Již z tohoto rámcového přehledu je patrné, že zvyklost byla obnovena poměrně pozdě. Pouze první orléanský koncíl (červen 533) výslovně uvádí, že svolavateli jsou všichni (tři?)⁷⁴ králové, tedy Childebert I. Chlotar I. a Theuderich I. Synody z let 538, 541 panovnickou iniciativu nepřipomínají; poslední dvě

⁷¹ R. Schneider: *Frankenreich...*, s. 75 se proto vyslovuje pro sociologický model společenských vrstev, který „freie Oberschichten und freie Mittelschichten sowie unfreie Unterschichten ansetzt, die Pluralität der Schichten ernstnimmt und Gruppenbildung innerhalb einer Schicht berücksichtigt“.

⁷² Viz výše s. 7.

⁷³ E. Ewig: *Teilungen...*, s. 133.

⁷⁴ MGH *Concilia I. Concilia aevi Merovingici*. Ed. F. Maassen. Hannover 1893, *Concilium Aurelianense*, 23. červen 533, s. 62: „Cum ex praeceptione gloriosissimorum regum in Aurilianensem urbem ... convenimus [...]“.

(549 Orléans, 552 Paříž) se dovolávají pouze Childebertovy autority⁷⁵. Význam společných franských církevních shromáždění proto nelze přeceňovat, na druhé straně však dokládají, že alespoň v oblasti církevního vedení a správy zůstala idea jednoty zachována a králové jejímu prosazování přímo nebránili (což stojí v ostrém protikladu k pozdějšímu období). Zůstává ovšem otázkou, zda tu působil vliv fransko-meroveovského politického sjednocení, anebo starší tradice církevně křesanské jednoty Galie, daná již pozdně římským obdobím, kterou Childebert I. kontrolující prestižní metropole v Orléansu a Arles využil ve svůj prospěch. Protože víme i o samostatných koncilech jednotlivých dílčích říší⁷⁶, jako pravděpodobnější se jeví druhá možnost.

Za tohoto stavu věcí lze reálně předpokládat, že vztah mezi králi a různými vrstvami velmožů se utvářel zcela autonomně, i když velké rozdíly již s ohledem na převažující rysy vzájemné spolupráce Meroveovců nelze předpokládat. Navíc prvotní stabilita jednotlivých dílčích říší nebyla velká a základní obrysy původního dělení se neustále měnily v souvislosti s další expanzí a změnami uvnitř dynastie. Za podstatné v tomto ohledu je třeba považovat dva okamžiky: vypořádání Chlodomera dílu a ukončení burgundských válek; obojí proběhlo v polovině 30. let. Do kontextu těchto velkých událostí pak zapadá i další franský postup na jihu Galie proti Vizigótům a ovládnutí království Durynků. Ačkoliv přímé doklady úřední povahy postrádáme, je možné podle Chilperichova ediktu per analogiam usuzovat, že si králové počínali obdobně, tj. posilovali svou pozici zejména protěžováním svých služebníků na úkor tradiční nobility. Nasvědčují tomu i zprávy z Burgundska. Fredegar informuje o usazení pěti tisíc Franků v již Gundebaldově království⁷⁷. Je přirozeně otázkou, zda můžeme tuto informaci považovat za zcela věrohodnou, anebo jen za představu danou dobovou realitou pisatele. V každém případě však lze mít zato, že uvedená praxe existovala a její smysl je třeba hledat právě v posilování meroveovské moci prostřednictvím „králových lidí“.

⁷⁵ Tamtéž, *Concilium Aurelianense*, 28. říjen s. 101 a *Concilium Parisiense*, 552, s. 116.

⁷⁶ Jde o koncily svolané Theudebertem roku 535 do Clermontu a roku 550 do Toulou. Viz. MGH *Concilia* I., *Concilium Arvernense*, 8. listopad 535, s. 65 an. a MGH *Epistolae* III. Hg. W. Grundlach u. E. Dümmler. Berlin 1892 (*Merovingici et Karolini aevi* I), No. 11, s. 126. Vlastní synody nesvolával Chlotar; E. Ewig: *Teilungen...*, s. 135 to přičítá organizačnímu stavu církve v jeho dílu.

⁷⁷ „Haec iniuncta a Chlodoveo Gundobadus implere promittens, Chlodoveus rediit in Francia, relictis cum Godegyselo (Gundobaldův bratr) quinque milia Francis.“ Fredegarius, *Chronica*, III.23., s. 102.

Autor díla totiž podle všeho pocházel z burgundské říše a prakticky jako jediný pisatel této doby důsledně rozlišoval u nobility svého království mezi burgundským původem a pouhou příslušností do království⁷⁸. Uvedeme-li závěry lingvistických výkumů do souvislosti s významem vztahu burgundského etnika v Provinci k původnímu galořímskému osídlení⁷⁹ a připočteme-li k tomu příznivou politiku burgundských králů vůči galořímské nobilitě⁸⁰ i již naznačenou tendenci burgundského zákonodárství, pak lze vcelku počítat s tím, že tu původní gentilní diferenciaci v čase franské expanze začala být převrstvována novou sociální stratifikací, do které se zapojila jak burgundská, tak i galořímská aristokracie.

Nevíme přesně, jak dalece pokročil tento stav do poloviny 6. století⁸¹, kdy říše po posledních výbojích získala charakter multigen-tilního politického seskupení, nutícího nás uvažovat o variabilitě po-měrů i z tohoto hlediska. Rychlé zavádění královské správy a s ní postupující vyrovnávání sociální struktury však pravděpodobně ne-nastalo. Nasvědčují tomu i rozdíly mezi jednotlivými kmenovými

⁷⁸ K tomu E. Ewig: *Volkstum und Volksbewußtsein im Frankenreich des 7. Jahrhunderts*. In: *Spätantikes und fränkisches Gallien, Beihefte der Francia*. Bd. 3/1. Hg. H. Atsma. München 1976, s. 258.

⁷⁹ Moderní jazykověda dnes většinou odmítá starší teze, založené na zdůrazňování vlivu Burgundů v této oblasti a nanejvýš uvažuje o jejich možném 'přispěvku' ke specifickému vývoji v jihovýchodní Galii. Viz H. E. Keller: *Sprachliches aus Wallis und Bünden in römischer Zeit*. In: *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft* 9/10 (1963), s. 157 an.; E. Schülle: *Le problème burgonde vu par un romaniste*. In: *Colloque de dialectologie francoprovençale. Neuchâtel le 23–27 septembre 1968*. Neuchâtel/Genève 1971, s. 27 an.; J. Jud: *Zum burgundischen Wortgut des Frankoprovençalischen*. „*Vox Romanica*” 1937, 2, s. 1 an.; P. Gardette: *A l'origine du provençal et du francoprovençal Quelques mots du latin de Lugdunum*. „*Revue de Linguistique Romane*” 1962, 26, s. 71 an.; M. Pfister: *Die Bedeutung des germanischen Superstrates für die sprachliche Ausgliederung der Galloromania*. In: *Nationes, Historische und philologische Untersuchungen der europäischen Nationen im Mittelalter*. Hg. von H. Beumann und W. Schröder. Bd. I. Sigmaringen 1978, s. 157 an.

⁸⁰ E. Ewig: *Merowinger...*, s. 67; Gregorius, *Historia*, II.33., s. 96: „Ipse vero regionem omnem, quod nunc Burgundia dicitur, in suo dominio restauravit [Godigiselus frater regis Gundobadi]. Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos opprimerent.” Řehoř ovšem dává tuto tendenci jednoznačně do souvislosti s franským tlakem.

⁸¹ Diskuse na téma germánsko-franského vlivu v Galii nedávají bohužel dodnes jednoznačnou odpověď na otázku, jaká byla jeho intenzita a jak daleko dosahoval. Srov. P. Périn: *A propos de publication étrangères récentes concernant le peuplement en Gaule à l'époque mérovingienne: «La question franque»*. In: *Francia* 8 (1980), s. 538 an.; F. Stein: *Franken und Romanen in Lothringen*. In: *Studien zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag*. München 1974, s. 579 an.; H. Ament: *Das Gräberfeld von Dieue-sur-Meuse, ein Bestattungspaltz von Franken und Romanen*. „*Acta Praehistorica et Archeologica*” 1976/1977, 7/8, s. 301 an.

zákoníky. Na místě je tedy spíše počítat s regionálními „quasigentilními“ transformacemi, které byly postupně, a nikoliv neproblematicky, překonávány meroveovskými správními reformami⁸². Právě tento proces může Fredegarova zpráva odrážet.

Na jeho počátku stojí často připomínaná, ale obtížně interpretovatelná Řehořova zmínka o usazení Franků *iuxta pagus vel civitates*⁸³. Nasvědčuje pro zachování původního kmenového uspořádání, z něhož vyrůstala klanová království, jež se vyvíjela v rámci klasických pozdně antických městských obvodů, tvořících tak základní územní jednotku i pro franskou Galii. Srovnatelným s *civitas* se stal meroveovský dukát, avšak jen v některých případech. Naproti tomu rozvoj hraběcí správy je zřetelněji doložitelný až v posledních desetiletích 6. století. Musel však být prosazován od počátku a představoval pravděpodobně základ meroveovské reformy, protože hrabě (*grafio*; později *comes*) je připomínán již Chlodvíkovou verzí Sálského práva⁸⁴. Znamenalo by to, že se *pagi*, vzniklé nejprve na kmenové bázi, postupně přeměňovaly ve správní obvody kontrolované králem ustanoveným úředníkem.

Všechny naznačené procesy, za jejichž společného jmenovatele lze označit prohlubující se teritoriální charakter⁸⁵ královské moci, se přirozeně musely promítnout do dělení roku 561 a odlišovaly ho od Chlodvíkova *divisio regnorum*. Víme již, že se v první fázi pokusil Chilperich prosadit kontinuitu jednotné říše. Dopomoci k tomu mu mělo ovládnutí meroveovského pokladu a podpora velmožů, označených jako *Franci utiliores*⁸⁶. Nešlo tedy pravděpodobně o nejvyšší říšskou nobilitu, která je i dobovou terminologií označována jako *proceres regni*, *maiores natu*, *optimates* a je používána i tourským biskupem, by ne příliš často⁸⁷. Řehoř na tomto místě podle všeho použil

⁸² Viz E. Ewig: *Merowinger...*, s. 83. R. Schneider: *Frankenreich...*, s. 47 upozorňuje i na to, že zavedení reformy vyvolávalo odpor velkých pozemkových vlastníků: „*Lex Alamannorum als auch die Lex Baiuvariorum... den 'Widerstand mächtiger Großer gegen das Grafengericht' einkalkulieren [...]*“.

⁸³ Gregorius, *Historia*, II.9., s. 77.

⁸⁴ K tomu E. Ewig: *Merowinger...*, s. 98 an; týž: *Volkstum...*, s. 235 an.

⁸⁵ Prohlubující se teritoriální správa, která postupně překrývala gentilní formaci se odráží i v Sálském právu povolávajícím „ad grafionem illius loci, in cuius pago manet“. *Lex Salica 100 Titel-Text*, LXXXVI. De fides factas § 3 (50 § 3), s. 218.

⁸⁶ Viz pozn. 5.

⁸⁷ K tomu G. Tellenbach: *Die geistigen und politischen Grundlagen der karolingischen Thronfolge. Zugleich eine Studie über kollektive Willensbildung und kollektives Handeln im neunten Jahrhundert*. „Frühmittelalterlichen Studien“ 1979, 13, s. 191; W. Schlesinger: *Karlingische Königswahl*. In: *Königswahl und Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit. Wege der Forschung*. Bd. 247. Darmstadt 1975, s. 191.

skutečně nejprůhodnější termín: Chilperich opravdu usiloval o přízeň „nejužitečnějších“ z Franků: tedy těch, jejichž podpora mohla být rozhodující pro získání trůnu a které bylo možné účinně ovlivnit.

Na rozdíl ode všech změn na trůnu od roku 511 — s výjimkou Theudebertova případu — je tu tedy legitimita převzetí královské moci autorem poprvé zcela zřetelně dána do souvislosti s postojem alespoň části nobility. Je ovšem otázkou, o jakou a jak velikou část se jednalo. To se z jeho díla zjistit nedá, a ani další narativní prameny informace tohoto druhu nepřinášejí⁸⁸. Literatura, analyzující možné formy, pomocí kterých se uskutečňovaly změny na meroveovských trůnech v první polovině 6. století, je dnes poměrně bohatá. V souvislosti se sledovanou problematikou však ani ona uspokojivá řešení nenabízí. Shoduje se pouze v tom, že dědičně dynastický princip dominoval, což ovšem nevylučovalo, aby se vedle něho neuplatňovaly různé formy „přijímání“, respektive „povyšování“ krále, do větší či menší míry ztotožnitelné s „volbou“. Nechybějí i názory, považující tyto procesy za kontinuální vyústění dřívější tradice volby krále lidovým shromážděním. Tak například „objetí“ země může sice vycházet z ještě patriarchální symboliky, v pochlovdíkovské epoše však bylo jistě spojeno i s vybíráním přísah. Do jaké míry však šlo již o ustálený a formalizovaný a tudíž i závazný akt, spojený s převzetím vlády, zůstává ovšem nejasné. Stejně tak komplikované, ne-li zcela nemožné, je přesné určení okruhu osob, jichž se tyto přísahy týkaly⁸⁹.

Jak již bylo uvedeno, ve franské vládnoucí vrstvě lze vysledovat skupiny, lišící se vzájemně rozdílnými formami osobního vztahu k pa-

Gregorius, *Historia, proceres*: V.17., s. 208; VI.3., s. 248; IX.20., s. 375 — *optimates*: VII.21., s. 302 — *maiores natu*: VII.32., s. 313. Mnohem hojnější je však tato terminologie u Fredegara a v jeho různých pokračováních. Naproti tomu použití obratu *Franci utiliores* je u Řehoře zcela výjimečné, a můžeme se proto domnívat, že se tu nejedná o běžné označení nobility, ale o aktuální vyjádření podstatného poměru jen části této vrstvy vůči panovníkovi.

⁸⁸ Fredegarius, *Chronica*, III.55., s. 107: „Chilpericus, occupatis thinsauris Chlotharii in villa Brinnaco, sedem Childeberti Parisuus occubat; sed mox exinde repellitur. Chairibertus, Guntramnus, Chilpericus et Sigibertus regnum patris devidunt.“ Podobně i Liber historiae, 29., s. 289: „Chilpericus vero post patris sui mortem thesauros, qui in villa Brinnaco erant congregati, accepit et ad Francos utiliores petiit ipsoque munera multa deditus sibi subdedit. Et ex mox Parisius ingeditur sedemque Childeberti regis occupavit; sed non diu licuit eu hoc possidere. Nam coniuncti fratres eius eum exinde expulerunt [...]“

⁸⁹ E. Zöllner: *Geschichte der Franken...*, s. 45 an., 127 an., pokud jde o Chlodvíka. Dále: F. Irsigler: *Untersuchungen zur Geschichte des frühfränkischen Adels*. Bonn 1969, s. 99 an.; R. Schneider: *Königswahl...*, s. 77 an. a 81 an.; U. Eckardt, c. d., s. 39 an.

novníkovi, vyjádřeného různými způsoby přísah. Je tedy i možné, že označení *leudes* mělo v této souvislosti funkční význam a týkalo se těch, jejichž míra povinností 'jako nejužitečnějších' mezi svobodnými byla specificky jiná než na straně jedné u *optimates* a na straně druhé u *antrustiones*. Jako určité východisko se nabízí označovat je jako „královské leudy“. Stáli totiž blízko trustům, s nimiž je pravděpodobně spojovala obdobná forma přísahy panovníkovi; současně však splývali s tradiční nobilitou, máme-li zase na zřeteli nabytý majetek, jenž vznikl na základě služby a který se jeho držitelé snažili stabilizovat. Nemohli tedy právě tito *leudes* tvořit hlavní páteř formující se královské správy? Pokusme zjistit, zda lze tuto hypotézu uvést do souladu s nám známým průběhem událostí roku 561.

Mezi Chilperichovými *Franci utiliores* mohli být pouze jeho vlastní trustové: stejné družiny ovšem měli i ostatní bratři, takže a už byl jeho cíl jakýkoliv, jen s podporou vlastních *antrustiones* zjevně dosažitelný nebyl. Reinhard Schneider zmínil⁹⁰ jinou možnou motivaci Chilperichova vystoupení. Chlotarův syn, jako potomek královny Arnegundy, se tímto způsobem snažil dosáhnout jen podílu na otcově dědictví vůči ostatním sourozencům, kteří pocházeli z králova prvního manželství s Ingundou. Proti takovému vysvětlení nelze nic namítat, pouze je třeba upozornit na to, že ve skutečnosti oba cíle — dosažení samovlády, respektive reálné prosazení vlastní části dědických práv — nestály nutně v protikladu, takže revoltující Meroveovec mohl klidně lavírovat mezi oběma. V každém případě ale nebyla jeho pozice jednoduchá a bez souhlasu i dalších vrstev nobility se naděje na úspěch ztrácela. A sotva můžeme hledat mezi jeho příznivci důležitější skupinu než franská hrabata, dvorské hodnostáře a další, kteří svůj vzestup spojili se službou jeho otci, '*leudes regis*'⁹¹. Tito „královští leudové“ ve větší či menší míře prošli antrustionátem u zesnulého Chlotara, nikoliv ovšem u jejich synů, takže i vůči Chilperichovi nyní neměli jinou než loajaltní povinnost (*leudesamio*). Spojenectví s Chilperichem pro ně přinášelo v každém případě výhody: buď prosazení naprosté kontinuity vlády, nebo formální shodnosti s prvním dělením říše, tedy zase návaznosti, tentokrát ovšem s rokem 511. *Regnum Francorum* mohlo existovat jako sjednocená říše, či opět vystupovat jako čtyřčlenné bratrské kondominium. Naproti tomu jeho redukce na tři království, jež by připadala v úvahu při Chilperichově vyloučení, jako výchozí bod žádnou tradici neměla. Již technicky by se jednalo o obtížný postup,

⁹⁰ Tamtéž, s. 90.

⁹¹ U. Eckardt, c. d., s. 85 se vyslovuje pro užší chápání *Franci utiliores*; v zásadě jako *leudes eius*, tak jako v případě Theudeberta I.

navíc vzhledem k Chilperichovým ambicím i přinášející rizika do budoucnosti. A již se mezi meroveovskými následníky hrálo o cokoliv, je velmi pravděpodobné a snadno představitelné, že franská aristokracie, jejíž materiální pozice i politický vliv stále více určovala služba dynastii, byla ochotna akceptovat jediné takové řešení, s nímž měla zkušenost a jež by vedlo k územnímu uspořádání, nekolidujícímu s jejich osobními pouty a závazky.

Nejednalo se o malé riziko. Smlouva z Andelotu, uzavřená o 17 let později mezi Guntramem a jeho synovcem Childebertem II., zcela jasně připomíná, že po smrti krále Chlotara I. leudové přísahali jiným pánům než těm, kterým nakonec byli poddáni. Pro Schneidera je právě toto místo Řehořových Dějin stěžejním dokladem pro existenci tzv. předběžného holdování, po kterém následoval vlastní hold, spojený s instalací panovníka⁹². Text dohody však ve skutečnosti nic takového neříká. Zmiňuje pouze jediné přísahy (*sacramenta primitus praebere*), po nichž následoval odchod velmožů k jinému králi (*se in alia parte tradere*, resp. *transferre*). Popisovaný děj se proto nemusí nutně vztahovat k době mezi Chlotarovou smrtí a dosažením dohody o dělení, ale mnohem spíše až k následujícímu období vnitrodynastických konfliktů, během nichž takovéto fluktuace mohly být mnohem výraznější. Už proto, že králův skon je datován do rozmezí let 560/61 a následné dělení do přelomu zimy a jara 561, takže na vybírání dvojích přísah by zbývalo několik zimních týdnů, nadto ještě v poměrně nepřehledné situaci⁹³. Lze ovšem bez výhrad přijmout — v obecnější rovině — Schneiderův závěr, že tu pro nobilitu říše vznikalo nové riziko plynoucí z diskrepance mezi přísahami a stanovováním jednotlivých dílů, které se zvětšovalo tím více, čím méně by byly díly zřetelné. Ti, co by přísahali odlišně, se totiž dostávali do pozice nepřátel svých budoucích faktických králů. I koncept dvojích přísah nepostrádá opodstatnění, byť v modifikované podobě. Lze si představit, že po Chlotarově smrti si bratři připravující se na boj o dědictví znovu zajistili věrnost a pomoc svých *antrustiones*, zatímco říšská aristokracie a zejména většina královských *leudes* zachovávala opatrnost, aby se nakonec rozhodla, stimulována i vhodnými odměnami, již z výše uvedených

⁹² MGH *Capitularia* I., No. 6. *Pactum Guntchramni et Childeberti* II. (29. listopad 587), s. 14: „[...] leudes illi qui domno Guntchramno post transitum domni Chlothacharii sacramenta primitus praebuerunt et si postea convincuntur se in alia parte tradidisse... Similiter et qui post transitum domni Chlothacharii convincuntur domno Sigiberto sacramenta primitus praebuisse et se in alia parte transtulerunt [...]“; R. Schneider, tamtéž, s. 90 an.

⁹³ R. Schneider, tamtéž, s. 88 an., s dalšími odkazy na literaturu vysvětlující dataci obou událostí. Kriticky k této interpretaci i U. Eckardt, c.d., s. 86.

důvodů podpořit Chilpericha I. Tomu se sice načas podařilo získat dílčí převahu, záhy ale i on pochopil, že zcela eliminovat nevlastní bratry nedokáže. Navíc hrozilo, že prohlubování sporu povede k oslabení prestiže dynastie a nekontrolovatelnému růstu majetkové základny a tím i politického vlivu šlechty. Přistoupil proto ke kompromisu, který ostatně zprvu Guntram, Sigibert i Charibert vylučovali, ale který vyhovoval většině politické reprezentace. Všichni se nakonec shodli na tom, že říše bude rozdělena jako roku 511, anebo, což je možná přesnější formulace, tak aby byly respektovány základní územní celky, jež se konstituovaly na základě řízených secesí po Chlodvíkově smrti.

Podle všech dostupných informací bylo *divisio secundum sortem* použito jako základní metoda pro stanovení jednotlivých dílů. Jde tu ale opět do velké míry o jen zdánlivou shodu s postupem uplatněným poprvé. Současně v tomto případě narážíme i na mnohem vážnější obtíže interpretační povahy, než tomu bylo roku 511. 'Los' představoval nejspíše instituci vojenského království. Vznikla pravděpodobně spontánně během Chlodvíkova záboru Galie, a její právní stabilizace proběhla až následně, ale jen na přechodnou dobu⁹⁴. Jen tak si lze totiž vysvětlit relativně malý výskyt dokladů v narativních pramelech; a mnohem významnější je absence termínu ve všech redakcích *Lex Salica*, včetně Chlodvíkovy⁹⁵. Doložitelný je pouze v první emendaci kodexu (*Pactus pro tenore pacis*) a dále v Chilperichově ediktu. Sors podle všeho nijak nesouvisel s vlastním aktem povyšování k vládě v jakékoliv jeho podobě či části. Obvykle se uvažuje o interpretaci tohoto pojmu ve smyslu 'dílu', 'podílu' na dědictví⁹⁶. Takový výklad vychází i z užití slova Řehořem z Tours a dále se opírá o některé

⁹⁴ Doklad pro takové pojetí je ovšem jen nepřímý a intencionální. Vychází od Řehoře z Tours a jeho známého příběhu o dělení kořisti v Soissons (*Historia*, II.27.), kde los vystupuje ve funkci, jež může omezit králova práva vůči kmenu „Nihil hinc accipies, nisi quae tibi sors vera largitur“, tamtéž, s. 89).

⁹⁵ *Lex Salica 100 Titel-Text*, passim.

⁹⁶ „Anteil bei der Erbfolgeregelung“ — tak např. R. Schneider: *Königswahl...*, s. 88. Podobně i DVG 2,1, s. 288 an: „Der Ausdruck sors, welcher anderswo für den hierdurch gebildeten Grundbesitz gebraucht wird, hat in den Denkmälern des Fränkischen Reichs regelmäßig nur auf Erbtheilungen Bezug; hie und da bezeichnet er den Antheil den jemand in einem Dorfe innehat und steht fast gleichbedeutend mit Hufe oder mansus.“, avšak t ý ž: DFG, 1. *Die Deutsche Verfassung in der ältesten Zeit*. Graz 1953, s. 119: „Und an jedem Feld hat der Dorfgenosse seinen Antheil: so viele Mitglieder sind, so viele Quoten werden gebildet, und diese vertheilt, nicht selten wohl nach dem Loos.“ pozn. 2 na téže straně: „Ob aber die spätere vorkommenden Ausdrücke sors, consortes hieraus zu erklären, ist mehr als zweifelhaft.“ nebo DFG 2,2, (Darmstadt 1953) s. 172: „Bei Knechten ist an die Stelle der Tortur das Loosordal zur Anwendung gebracht; oft genug aber jene jetzt auch auf die Freie angewandt.“

zmínky v soukromých a veřejných listinách církevní provenience⁹⁷. Ve všech těchto případech jsou skutečně překlad a interpretace jako „díl“, „část“ neproblematické („přejít přes díl“, „odejít z jednoho dílu do druhého“, „dostat se do části“). Zcela nevyhovující je ale podobný postup v klíčové pasáži týkající se dělení roku 561. Budeme-li *sors* interpretovat jako „podíl“, museli bychom totiž překládat „Deditque *sors* Chariberto regnum Childeberty, sedemque habere Parisios...“ „A dal podíl (díl, část apod.) Charibertovi Childebertovo království a rezidenci v Paříži...“ a podobně i u dalších ze sourozenců, což je zjevně násilné a smyslu postrádající. Jinou možností by představovala volná interpretace a „vylepšení“ textu ve smyslu „A byl určen dědický podíl Charibertovi v Childebertově království s rezidencí v Paříži...“ atd. Dokud se ale nepodaří takový postup gramaticky a věcně zdůvodnit, nezbyvá než připustit, že *sors* tu znamená něco zcela jiného, že jde skutečně o institut ‘losování’ („A určil ‘los’ Charibertovi...“)⁹⁸. Označení dílčí říše jako *sors* (vedle *regnum*, *pars*) by se potom dalo vysvětlit tak, že původní význam pojmu získal další obsah a přešel v běžný termín pro kteroukoliv dílčí říši, jež vznikla tímto způsobem (nebo se to autor domníval).

Pozornost si zaslouží i další okolnost. Způsob rozdělení říše mezi Chlotarovy syny představoval totiž ve skutečnosti vlastně metodu velmi ojedinelou: Řehoř z Tours ji připomíná poprvé a takto vyhraněně i naposledy, u Fredegara se s ní setkáme ještě roku 596 při dělení dědictví po Childebertovi II. Kontext je však odlišný; nejde již o *divisio regni*, ale *de facto* o uvedení jeho synů do již existujících království. Autor *Liber historiae* proto ani tohoto obratu neužil⁹⁹.

⁹⁷ Gregorius, *Historia*, IV.49., s. 184: „Rex Sygiberthus... Sequanam fluvium transmearet, fratre suo Guntchramno mandatum mittit, dicens: ‘Nisi me permiseris per tuam sortem hunc fluvium transire’.”; V.3., s. 193: „Godinus autem, qui a sorte Sigiberthi se ad Chilpericum transtulerat, et multis ab eo muneribus locupletatus est.”; V.48., s. 239: „Post obitum vero Chariberthi, cum in Sigiberti sortem civitas illa (tj. Tours) venisset, transeunte eo ad Chilpericum, omnia quae inique adgregaverat, a fidelibus nominati regis direpta sunt.” Dále viz DFG 2,1, s. 288 pozn. 4; s. 289 pozn. 1 a s. 157 pozn. 1 a 2.

⁹⁸ *Sors* v tomto smyslu uvádějí i DFG 1. *Die Deutsche Verfassung in der ältesten Zeit*. Graz 1953, s. 119: „Und an jedem Feld hat der Dorfgenosse seinen Antheil: so viele Mitglieder sind, so viele Quoten werden gebildet, und diese vertheilt, nicht selten wohl nach dem Loos.” Ovšem s následujícím omezením pod pozn. 2 na téže straně: „Ob aber die spätere vorkommenden Ausdrücke ‘sors’, ‘consortes’ hieraus zu erklären, ist mehr als zweifelhaft.”

⁹⁹ Fredegarius, *Chronica*, IV.16., s. 127: „Theudebertus sortius est Auster, sedem habens Mittensem; Theudericus accipit regnum Gunthramni in Burgundia, sedem habens Aurilianes.” *Liber historiae*, 37 (B), s. 306: „Theudebertus, filius eius, in regnum patris sui in auster statutus est, Theudericus vero in Burgundia.”

Pactus pro tenore pacis, první dochovaná dohoda mezi meroveovskými králi, Childebertem I. a Chlotarem I.¹⁰⁰, jako jeden z raných doplnků Sálského práva¹⁰¹ představoval zcela jistě dokument mimořádné důležitosti a musel být vydán nejen ve shodě obou Meroveovců, ale i s konsensem jejich velmožů. O vlastní losovací proceduře se vyjadřuje poměrně jasně v 10. hlavě. Kdokoliv je usvědčen ze zločinu, má být podroben zákonu; pokud však existují pochybnosti, uplatní se los a jeho nepříznivý výrok znamená automaticky vinu. Důraz je kladen na veřejnost a nestrannost tohoto postupu, jež zajišťuje volba celkem 6 osob k této věci; po třech z každé strany¹⁰². 5. hlava pak říká, že „je-li nesvobodný obviněn ze zločinu, má být vyhledán pánem, aby ho do 20 dní předvedl před thing, a je-li pochybnost, ať je vydán losu“. Následuje pak ustanovení o odkladné lhůtě a způsobu výběru přísedících: „A žalující strana určí tři ze svých a tři z dalších zvolených [přísedících], kteří složí přísahy stanoveným způsobem, který určuje Sálské právo“¹⁰³. V 8. hlavě se řeší stejný problém v případě polosvobodných laetů, sloužících jako (vojenská) čeleď pána¹⁰⁴. Text není zcela jasný, ale s přihlédnutím k 1. článku („Si quis ingenuam personam per furtum ligaverit et negator exteterit, duodecim iuratores medois electos dare debet...“) ho lze interpretovat asi takto: „Je-li laet obviněn a odvolá se k ‘losu’, a pokud ten je nepříznivý [a pokud nepříznivě ovlivnil ‘los’]¹⁰⁵, je povinován zákonu polovinou toho, co svobodný, a má se poddat šesti soudcům nestranně zvoleným“¹⁰⁶. Stejně tak je k ‘losu’ volán nesvobodný (*servus*), pokud existují po-

¹⁰⁰ MGH *Capitularia* I., No. 3. *Pactus Childeberti I. et Chlotharii I. (Pactus pro tenore pacis)*, s. 4 an. E. Ewig: *Merowingergeschichte*, s. 35 dohodu nepřímou datuje do prvních roků 30. let 6. století.

¹⁰¹ Viz W. A. Eckhardt: *Die Decretio Childeberti und ihre Überlieferung*. ZRG GA 1967, 84, s. 1 an.

¹⁰² MGH *Capitularia* I. No. 3, s. 6: „Si quis cum furtu capitur, antedictae subiaceat legem. Et si de suspicionem inculpatur, ad sortem veniat: et si malam sortem priserit, latro: tamen ad utramque partem sint ternas personas electas, ut nec concludius fieri possit.“

¹⁰³ Tamtéž, s. 5: „Si servus in furtum inculpatur, requiratur a domino ut ad XX noctes ipsum in mallum praesentet, et si dubietas est, ad sortem ponatur. Quod si placitum sunnis detricaverit, ad alias XX noctes ita fiat. Et prosecutor causae de suos consimiles tres et de electos alios tres dabit qui sacramenta firment per placita, quod lex salica habet fuisse completum.“

¹⁰⁴ K právnímu a sociálnímu postavení laetů viz R. Schmidt-Wiegand: *Stammesrechte und Volkssprache*. Weinheim 1991, s. 244 an.

¹⁰⁵ Otázkou je, zda opravdu čist *et mala sortem praserit*, anebo s přihlédnutím k článku 6. *mala sorte praserit*.

¹⁰⁶ MGH *Capitularia*, No. 3, s. 5: „Si ledus de hoc quod inculpatur ad sortem ambulaverit et mala sortem praserit, medietatem ingenui legem componat et sex iuratoris medios electos dare debet.“

chybnosti (*dubietas*)¹⁰⁷. Je-li shledán vinným, je jeho pán pokutován třemi solidy a otrok třiceti ranami holí¹⁰⁸. Shodný postup u nesvobodného a *laeta*, totiž povolávání k 'losu', vyplývalo jistě z podobného právní statu daného závislostí na jejich pánech, zatímco poškození práv svobodného se obecně podle *Pactu* postihovalo buď vykoupením, nebo ztrátou života, a to před thingovým soudem (*mallus*)¹⁰⁹. Zdá se proto, že *ad sortem* byly povolávány především nesvobodné a polosvobodné kategorie obyvatelstva a los sloužil jako ochrana pro *domini*, a nikoliv pro *servi* nebo *leti*; jestliže totiž pán vůbec podezřelého před soud nepřivedl, ztrácel na něho jakýkoliv nárok¹¹⁰. Jinak řečeno, měl možnost se rozhodnout, co je pro něho výhodnější.

Podobně i Chilperichův edikt nařizuje v 8. hlavě prezentaci nesvobodného pánem před 'losem', a to ve lhůtě deseti dnů od doručení výzvy. V případě nutnosti ji prodlužoval až na 42 dní a opět stanovoval šestičlenný soud. V případě, že by se obviněný nedostavil a neuvedl důvod, měl být uznán vinným a pán na čeledína ztrácel nárok, pokud ho neuhradil jiným, Salským právem stanoveným způsobem¹¹¹. Stojí za zdůraznění, že zákon připouštěl, aby nesvobodný sám vyrovnal způsobenou ztrátu (*quantum de servo lex est, ipsi servus deditat*). Vzhledem k tomu, co již bylo řečeno o *leti* a instituci 'losu', by to totiž opět potvrzovalo podobnost právní pozice, ale i to, že příslušníci obou sociálně právních kategorií reálně disponovali určitým majetkem. *Pactus pro tenore pacis* ani Chilperichův zákon sice svými formulacemi nedávají jednoznačnou odpověď na otázku, zda thingový soud (*mallus*) a 'los' (*sors*) představovaly dvě zcela oddělené procedury, anebo zda druhá byla spíše pokračováním první¹¹², nelze ale mít

¹⁰⁷ Tamtéž: „Si servus in furtum inculpat... et si dubietas est, ad sortem ponatur.”

¹⁰⁸ Tamtéž, čl. 6, s. 5: „Si servus minus... mala sorte priserit, dominus servi tres solidos solvat et servus ille trecentos ictus accipiat.”

¹⁰⁹ „Et sic latro redimendi se habeat facultatem; si facultas deest, tribus mallis parentibus offeratur, et si non redimitur, vita carebit.” Tamtéž, čl. 2, s. 5

¹¹⁰ „Et si dominus servum non praesentaverit, legem unde inculpatur conponat et cessionem de servo faciat.” Tamtéž, čl. 5, s. 5.

¹¹¹ Tamtéž, No. 4, s. 9: „Quale convenit modo, ut si servum sors nuntiata fuerit de furtum, tunc dominus servi inter X noctes mittat ad sortem. Si ibi illum in illas X noctes non miserit in praesente, tunc in XL et duas noctis eum mittat, et tunc ibi servus ad sortem venire debet, et illi qui furtum pertulit ius sit cum VI videre. Et si ad XL et duas noctis non venerit nec sunnia adnuntiaverit, tunc servus culpabilis iudicetur; et causa super domino magis non ascendat nisi quantum de servo lex est, aut ipsi servus dedicat aut dominus pro servo conponat [...].”

¹¹² Citované části obou kapitularií se totiž svými formulacemi velmi blíží obdobným pasážím salského kodexu určujícím tresty pro nesvobodné, s tím rozdílem, že v nich chybí *sors* a důsledně je užito pouze označení pro thingový soud, *mallus*. Viz *Lex Salica* 100 *Titel-Text*, LXVIII, (40 §§ 1–10), s. 182 an.

pochybnosti o tom, že se obě odbyvaly pod královskou autoritou a neměly již nic společného s původními lidovými shromážděními. V případě *mallu* o tom dostatečně vypovídá sama *Lex Salica*¹¹³, a pokud jde o *sors*, nápadná je tu zejména Chilperichova pečlivost, s jakou nechal popsat situaci v případě neplnění povinnosti. Jak vlastní 'los' probíhal tedy muselo být obecně známo, a lze tudíž mít za to, že v polovině 6. století se již jednalo o ustálenou a formalizovanou zvyklost.

Vrat'me se nyní ke zjištění, že nesvobodný, stejně jako laet, mohl sám vykoupit své provinění. Toto právo představovalo velmi praktické opatření, jež opět vycházelo vstříc především pánům. Klíčem k pochopení problému je 7. hlava Chilperichova nařízení. Stanovuje se v ní povinnost každého, kdo se nedokáže před thingem ospravedlnit, aby započal s činěním slibu (*fidem facere*), pokud tak někdo neučiní za něj jako ručitel. Je i řečeno, jak má akt formálně vypadat: viník drží v levé ruce hůl (*festuca*), pravou podává příjemci¹¹⁴. E. Magnou-Nortier¹¹⁵ s odvoláním na 50. paragraf Sálského práva (*De fides factas*) dospěla k závěru, že jde o „franskou proceduru“, „znamenající podle všeho veřejné vzdání se plnosti vlastní svobody za přesně stanovených podmínek, osobní závazek vůči osobě, které byl učiněn slib a která vykoná zákonný tlak“ k úhradě vlastní škody. Podle ní jde o významnou podobu mezi právním a feudálním závazkem, naznačující jejich vzájemnou souvislost.

Lex Salica při „činění slibu“ rozeznává tři etapy: obviněný ho nejprve koná před svědky přímo tomu, kdo utrpěl újmu. Když poškozený neuspěje, má se obrátit na soudce nižší instance (*tunzinus*)¹¹⁶. Teprve poté se případ přenáší před soud hraběte a až nyní se objevuje klíčové ustanovení o „holi“¹¹⁷ (*prendat fistucam*), jež Magnou-Nortier

¹¹³ Srov. *Lex Salica* 100 *Titel-Text*, Prologus, § 2, s. 84 an.; I. De manire § 1 (1 § 1), s. 104; XVI. De superventis vel expoliacionibus, qui hominem ingenuum expoliat § 4 (14 § 4), s. 132; LXXXI De affatumire § 1 (46, §§ 1–3), s. 204 an.; LXXI. De eo qui ad mallum venire contempserit § 1 (56 § 1–5), s. 228.

¹¹⁴ MGH *Capitularia* I, No. 4., s. 9: „Smiliter convenit, ut quicumque admallatus fuerit et in veritatem testimonia non habuerit unde se aeducat, et necesse est ut initium fidem faciant et non habuerit simili modo qui pro eum fiedem faciat: ut ipse in senextra manu fistucam teneat et dextera manu auferat.“ Text přirozeně vyvolává otázku, zda obě přísahy nepředstavují de facto totožný závazek. Domnívám se, že podstatný tu je pasus „qui pro eum fidem faciat“, který je třeba chápat skutečně jako záruku a nikoliv přímé přiznání osobní závislosti.

¹¹⁵ c. d., s. 16.

¹¹⁶ *Lex Salica* 100 *Titel-Text*, LXXXVI. De fides factas §§ 1–2 (50 §§ 1–2), s. 214 an.

¹¹⁷ Tamtéž, LXXXVI § 3 (50 § 3), s. 218: „Si nec s(i) fides facta ad placitum legitimum solvere voluerit, tunc ille, cuius fides facta est, ambulet ad grafionem illius loci, in cuius pago manet, et prendat fistucam et dicat verbum [...]“

považuje za doklad koherentní symboliky pro právní i feudální vztah, vyjadřující přenos dispozičního práva nad přísahajícím. Činění slibu zmiruje v souvislosti s 'losem a' servi i 8. hlava Chilperichova nařízení. Způsob, kterým tak činí, vyvolává opět dojem samozřejmosti aktu (*et si nec fidei facere nec componere voluerit*), postup je opět třístupový: osobní slib přímo jeho příjemci, případné šetření přísedícími a poté soudní zásah královského úředníka (*graphio cum VII rachymburgiis antrustionis bonis credentibus*)¹¹⁸. Právě v tomto okamžiku je znovu připomenuta „festukace“ obviněného (*cum fistuco mittat super se*). Přijmeme-li uvedený závěr za možný, pak thingový soud spojený s 'losováním' mohl ve svém důsledku vést ke přenosu osobního vztahu závislé osoby od jednoho pána k druhému. Na rozdíl od obvyklého *fidei facere* však metoda 'losu' dovolovala více uplatnit vlastní volní jednání slibujícího; zohledňovala totiž onu „pochybnost“ v jeho provinění. Podstata vazby si sice zachovala právní povahu, současně však — vzhledem k dikci Chilperichova ediktu, korespondující s tezí E. Magnou-Nortier — vytvářela základ pro obvyklé osobní pouto mezi seniorem a jemu se poddávajícím jedincem. Tato proměna byla již politicky významná, a proto se jí mohl *servus* vyhnout, pokud byl schopen se vykoupit, nebo pokud tak učinil jeho dosavadní *dominus*. Celý problém by pochopitelně zasloužil další analýzu; zdá se však, že původní *dominium domini* nad nesvobodnou a polosvobodnou čeledí s rozvojem královské správy důsledně a logicky střídá *potestas senioris*¹¹⁹.

Detailnější pohled vzhledem k dochovaným informacím není možný, zdá se však, že uvedený způsob mohla sama říšská nobilita použít pro stanovení svých personálních vazeb k jednotlivým pretendentům trůnu¹²⁰. Sors tu již na rozdíl od roku 511 nelze chápat jako metodu řízené secese, jako dělení společného, v boji nabytého království. Mnohem spíše se jednalo o 'vyvolení si krále', nikoliv tedy o konstitutivní *electio*, ale o předběžný hold, přiznání se po vládu jednoho ze čtyř sourozenců, jež byly náležitě oceněny, a které v sobě obsahovaly i právo účastnit se nastolení krále v příslušné dílčí říši, podmíněné

¹¹⁸ MGH *Capitularia* I., tamtéž: „Et si inter ipsas VII noctis nec fidei facere nec componere voluerit, tunc in proximo mallo ante rachymburgiis sedentes et dicentes, quod ipsi illum ante audierit sic invitetur graphio, cum fistuco mittat super se [...]”

¹¹⁹ Na základě analýzy Řehořova textu konstatuje úzkou spojitost mezi právem a vládou i U. Eckardt, c. d., s. 99: „[...] aus diesem Recht (tj. der Herrschaft — V.D.) resultiert u.a. die Verpflichtung, tuitio und 'defensio' zu gewähren.”

¹²⁰ Tomuto výkladu se zdá i nasvědčovat pasáž z Řehoře (*Historia*, viz pozn. 93) o vůdci champarských rebelů v polovině 70. let: „Godinus autem, qui a sorte Sigiberti se ad Chilpericum transtulerat, et multis ab eo muneribus locupletatus est.”

ovšem složením slibu. Pojem *sors* tu současně vyjadřoval fakt, že existovala *dubietas*, pokud šlo o konkrétní vypořádání osobních vazeb mezi jednotlivými králi a šlechtou; nejistota právě odstraňovaná 'losováním'. Právní vazba (laetů a nesvobodných vůči svobodným) představovala vzor, ale měnila se tu v čistě politický vztah mezi králem a jeho šlechtici; podstatnou podmínkou této transformace zůstala identická pozice leudů i polosvobodných: první jsou *homines regis*, druzí *homines ingenui*. Akt 'vyvolení' a samotné *electio* se však natolik mohly prolínat, že jejich přesné odlišení je prakticky nemožné. Tento závěr má však další, neméně důležitý důsledek. 'Los' pojatý jako decise s královskou mocí upevňoval výchozí pozici nobility v procesu instalace panovníka. Chilperichův postup a jeho neúspěch proto nelze hodnotit pouze z hlediska osobní motivace, jež narazila na odpor ostatních bratrů. Proti mohli být mnozí galořímsí aristokrati a franští optimáti, ale i jedinci dříve vázaní službou jednotlivým Chlotarovým bratrům a synovcům, pro něž byl naopak i z tohoto důvodu výhodnější návrat před rok 558 či 555. Mohli snadno podezřívát Chilpericha, že neusiluje o nic jiného než udržet jednotu franského království, a učinit tak otázku nástupnictví definitivně vnitřní záležitostí dynastie. S tím spojená redukce meroveovských dvorů na jediný by vedla i k jednoznačněji stanoveným povinnostem vysoké nobility vůči panovníkovi, a to bez jakékoliv významné kompenzace. Unitární říše by fakticky především negovala jedno z nejdůležitějších práv svobodných, trvající patrně po celé 6. století, pohybovat se volně mezi jednotlivými králi¹²¹.

Sors představoval i rozhodnutí o nejobecnější podobě volby, a to tak, že potvrzoval platnost tradicí daného principu, přiznávajícího rovný nárok na vládu všem příslušníkům *stirps regia*. Stejnou měrou však uchovával právo privilegované vrstvy výrazně ovlivňovat podobu franské říše. Uplatňoval se v okamžiku rozdělování sjednoceného království, zatímco při opačném procesu se spíše prosazovalo dynasticko-patrimoniální hledisko. Ale i tehdy si zachovali velmoži výraznou konsensuální funkci, nezbytnou pro následné *electio*¹²². Podmínka *aequaliter dividere* se tu jistě rozuměla sama sebou; na rozdíl od roku 511 však nešlo jen o vytvoření spravedlivých dílů. Je pochopitelně problematické a riskantní vyvozovat z Řehořova vyprávění a dalších narativních zdrojů důsažnější závěry, na druhé straně ale víme, že přinejmenším tourský biskup patřil k nejvlivnějším hodnostářům své

¹²¹ Jedinou podmínkou pro opuštění dílčí říše bylo zřeknutí se veškerého movitého majetku Gregorius, *Historia*, V.29., viz pozn. 45.

¹²² *Consensus* jako součást královského *electio* shodně konstatuje např. G. Tellenbach, c. d., s. 194 nebo W. Schlesinger: *Königswahl...*, s. 194.

doby. Psal tedy jistě s určitým záměrem. Ambice — alespoň v jeho očích — mířila vyš: možná, že přičítal svým králům vůli provést ze všech hledisek principiální, závazné, precedenční a trvalé rozdělení říše; přijmout rozhodnutí o uspořádání společného *regna*, od kterého si on a další reprezentanti říše slibovali dlouhodobou stabilitu. Patrně zde je třeba hledat původ pro označení *divisio legitima*.

Franské království opět tvořily čtyři dílčí říše. V každém ohledu je strohost popisu prvního dělení velmi nápadná s obšírnější informací k roku 561. Podstatné jsou tu dvě změny: přiřazení sídelního města každému království a přesné označení všech království, navíc jednotným způsobem, podle jména jeho prvního držitele. Nápadné je to zejména v případě remešské říše, protože logičtější by bylo přiřadit ji Theudevaldovi jako poslednímu Meroveovci, jenž tu panoval.

Formálně máme co do činění s relativně nepřiliš frekventovaným způsobem pojmenování politicko-územního celku nikoliv podle domínujícího *gens*, ale podle osoby panovníka¹²³. V tomto případě však volba názvu není dána nedostatkem jiné tradice nebo labilitou takových království. Řehořovi z Tours sloužila jeho rozlišující funkce, a proto zvolil tento postup. Všichni Chlotarovi synové totiž současně i nadále zůstávali *reges Francorum* a terpve jejich díly dohromady tvořily *regnum Francorum*. Za nositele této kolektivní identity je tedy třeba považovat dynastii a vládnoucí společenskou vrstvu, která si však v důsledku uplatňovaného způsobu dělení, 'losu', budovala osobní vazby k různým představitelům meroveovského rodu. Označení typu *regnum N.*, respektive *Franci (utiliores) qui ad eum aspiciabant (leudes eius)* představovaly jediný možný způsob, jak popisovanou realitu říše vyjádřit. Zdůrazňovaly totiž na jedné straně fakt, že primárním tvůrcem každého z království je meroveovský panovník, na druhé straně personální vztah mezi ním a nobilitou v rámci každého dílčího regna. Z typologického hlediska můžeme hovořit o existenci subjektivně definovaných dílčích říších, jimž je společná zobecněná forma jejich označení *regnum N. + Franci (utiliores) qui ad eum aspiciabant (leudes eius)*¹²⁴. Tyto personální svazy se však mimo jiné i v důsledku zavádění meroveovských správních reforem rychle proměňovaly v územně politické jednotky¹²⁵ a dosahovaly poměrné stabi-

¹²³ K tomu R. Wenskus, c. d., s. 45 an., 62.

¹²⁴ Naproti tomu lze doložit formu *N. regis + Franci qui...* Byla totiž kontextuálně i stylisticky vhodnější, v zásadě ji je možné považovat za pouhé zkrácení uvedeného ideálního označení. Viz pozn. 37 a srov. též E. Ewig: *Beobachtungen...*, s. 99.

¹²⁵ Naznačuje to i pasáž z Řehoře z Tours líčící boje mezi Chilperichem a Guntramem: „Desiderius vero cunctas civitates, quae in parte illa ad regem Gunthramnum aspiciabant, abstulit et dicionibus regis Chilperici subegit.” (*Historia*, VI.12., s. 257).

ty. Zájem na jejím zachování předpokládáme především u královských *leudes* nebo u jim podobných vrstev.

Podíváme-li se na již zmíněný Chilperichův edikt z obrácené perspektivy, jeho 4. bod nepřímo potvrzuje právní kontinuitu říše jeho otce¹²⁶. Přitom byl vydán až v druhé polovině 60. let, tedy se značným časovým odstupem od Chlotarovy smrti. *Regnum Chlotharii* tak mělo zaniknout, přesto ale je připomínáno, ačkoliv *terrae istae qui si adveniunt* většinou patřily Charibertovi I., a co je důležitější: leudové zemřelého krále trvali dále na svých právech. Jde o zcela podobný případ jako roku 575, na nějž upozornil již E. Ewig. Tehdy během střetů mezi Sigibertem I. a jeho bratrem Chilperichem I. vstoupili do konfliktu velmožové již dvacet osm let mrtvého Childeberta I. z Paříže. Jeho říše tedy de facto dávno neexistovala (obnovena byla na pouhých 6 let roku 561 pro Chariberta I). Přesto je pravděpodobně právě to motivovalo k žádosti, aby byli poddáni nikoliv Chilperichovi, ale Sigibertovi¹²⁷.

Druhé franské dělení spojovalo s první separací království roku 511 jediné zachování v zásadě stejných výchozích pozic pro všechny čtyři bratry. Další důležité principy však zaznamenaly podstatné změny. Řehořovi se proto nezdál obrat *aequaliter dividere* již dostatečně přiměřený, a raději psal o „spravedlivém rozdělení“, aby naznačil skutečnou hloubku kompromisu mezi dynastií a franskou šlechtou, jemuž připisoval zásadní význam pro budoucnost. Přesto se jen hypoteticky můžeme dohadovat, co bylo obsahem všech ujednání. Jejich písemnou fixaci, přestože ji doložit není možné, absolutně vyloučit nelze¹²⁸. Hovoří pro ni nejen ona důležitost, ale zároveň i komplikovanost, jimiž dohromady se druhé franské dělení odlišovalo od prvního rovněž.

¹²⁶ MGH *Capitularia* I., No. 4., s. 8: „[...] ut leodis qui patri nostro fuerunt consuetudinem qua habuerunt de hac re intra se debeant [conservare].“

¹²⁷ Gregorius, *Historia*, IV.51., s. 186: „Tunc Franci, qui quondam ad Childebertum aspexerant seniore, ad Sygibertum legationem mittunt, ut ad eos veniens, derelicto Chilperico, super seipsum regem stabilirent.“ E. Ewig, tamtéž, s. 100.

¹²⁸ Nebyl by to jediný případ; i pro verdunské dělení smluvní ujednání postrádáme, ačkoliv v celku není pochyb o tom, že existovat muselo. Nedochovala se ani dohoda o vypořádání Charibertovy říše, přestože ji Řehoř několikrát připomíná. I když k roku 561 podobné indicie chybí, je pozoruhodné, jak pevné místo si toto dělení vydobylo v právním povědomí Franků: odvolává se k němu andelotské smlouva, od něho odvozené právní principy považoval za neporušitelný i říšský lid: když král Childebert II. poslal svého majordoma Florentiana a comes palatii Rumulfa vybírat nové daně, protestovalo obyvatelstvo v Tours, že po smrti krále Chlotara přísahal Charibert, že nebude zavádět nové zákony, ale přidrží se jen těch, které platily za jeho otce. (Gregorius, *Historia*, IX.30.).

Všechny posuny, ke kterým v procesu dělení došlo, odrážely zvyšující se vliv franské nobility na dění v říši, dočasně omezený Chlodvíkovou expanzí a následnou dynastickou solidaritou jeho dědiců v prvních letech jejich panování. Zdůraznění stability dílů vycházelo zřetelně vstříc těm velmožům, kteří si vybudovali své postavení v královských službách, na druhou stranu však zůstal zachován tradiční úzus pro případ dědění a nástupnictví, takže příští sjednocení vyloučeno nebylo. Jednotlivé aristokratické klany se přetvářely v zájmová uskupení ovládající spolu s králem již jednoznačně definované území, považované za jejich společné „vlastnictví“. Dosažená stabilita se však zůstávala dále velice křehkou. Stačil první precedens, kdy se služba jednomu z králů stala prakticky nezdolatelou překážkou pro zachování sociálního postavení i majetkové integrity ve chvíli, kdy proběhla změna na trůnu vyvolaná děním uvnitř dynastie — a otevřel se nový prostor pro dosud neznámé typy sporů. Trvalo další půlstoletí, než v krvavých střetech a komplikovaných diplomatických jednáních vznikla klasická a již stabilní franská triáda království Austrasie, Neustrie a Burgundska. Rok 561 k ní však položil první základ: v tom smyslu, že definitivně potvrdil právo nobility spolurozhodovat o osudech říše a nést za ně i příslušný díl odpovědnosti.